

BUILD NOTAT

2022

Institutioners læring fra Corona: praksis, brug, indretning og bygninger

Notat fra pilotstudie som led i forskningsprojektet RESPOND –
Rammerne for den nye hverdag

TITEL	Institutioners læring fra Corona: praksis, brug, indretning og bygninger
UNDERTITEL	Notat fra pilotstudie som led i forskningsprojektet RESPOND – Rammerne for den nye hverdag
SERIETITEL	Notat
UDGIVELSEÅR	September 2022
FORFATTER	Rikke Skovgaard Nielsen og Sidse Grangaard
SPROG	Dansk
EMNEORD	Bygningsindretning, corona
SIDEANTAL	35
LITTERATURHENVISNINGER	32-34
ISBN	978-87-563-2062-7
ISSN	2597-3118
FORSIDE FOTO	Sidse Grangaard
FOTO	Rikke Skovgaard Nielsen og Sidse Grangaard
UDGIVER	Department of the Built Environment, Aalborg University A.C. Meyers Vænge 15, 2450 Copenhagen SV E-mail build@build.aau.dk www.build.aau.dk This publication is covered by the Danish Copyright Act.

Projektet er støttet af Realdania

Indhold

Institutioners læring fra Corona: praksis, brug, indretning og bygninger	1
Indledning	3
Undersøgellesdesign	3
Daginstitutioner	5
Eksisterende forskning	5
Baggrund om daginstitutioner i Gladsaxe Kommune	7
Grupper – det små i det store	8
Nye indgange	8
Uderum og brugen af dem	10
Et andet materialevalg	14
Skoler	15
Eksisterende forskning	15
Sektionering: Mulighedsskabende og begrænsende fysiske rammer	16
Udformningen af indgangsveje og brugen heraf	17
Uderum og brugen af dem	18
Ændret læringspraksis	19
Plejecentre	21
Eksisterende forskning	22
Sektionering og isolering	22
Grupper – det små i det store	24
Uderum og brugen af dem	26
Samfundets reaktion og en presset situation	28
Perspektiver	28
Tværgående temaer	28
Tendenser om Coronas påvirkning	30
Perspektiver ift. videre forløb	31
Litteraturliste	32

Indledning

Corona var på mange måder synonymt med nedlukning. 11. marts 2020 holdt Mette Frederiksen en historisk tale, hvis indhold den efterfølgende dag blev præsenteret under overskrifter som 'Danmark lukker ned' (Berlingske, 12/3-2020). Restauranter lukkede. Fritidstilbud lukkede. Museer lukkede. Og arbejdspladser lukkede. Men ikke alt kunne lukkes ned. Vores mest centrale velfærdsinstitutioner var nødt til fortsat at være åbne for at tage vare på de ældre og de mest sårbare i vores samfund, for at sikre elevers fortsatte læring og for at muliggøre, at forældre kunne gå på arbejde hjemmefra. Derfor var plejecentre, daginstitutioner og skoler ikke på noget tidspunkt helt nedlukket. Plejecentre kunne ikke lukke, da de er nogens hjem. Skoler og daginstitutioner måtte sikre nødpasning og var efter kort tid tilbage til at skulle tilbyde undervisning til alle mindre børn, for at forældrene kunne gå på arbejde. Så for disse institutioner var Corona ikke lig med nedlukning. Der var Corona lig med en helt ny hverdag med nye hensyn, nye restriktioner, nye opgaver og evigt foranderlige vilkår under pandemien. Alt sammen inden for fysiske rammer, der ikke var bygget til en pandemi.

De tre institutionstyper har det til fælles, at de ikke kunne lukke (fuldstændig) ned under Corona. Det er også et lighedstræk, at deres borgergrupper – henholdsvis samfundets ældste og yngste medlemmer – var i fokus under Corona. De ældste, fordi de var blandt de mest sårbare grupper ift. at blive alvorligt syge eller dø af Corona. De yngste, fordi der var stort fokus på dem som smittebærere, der spredte smitten mellem familier og dermed på tværs af de sociale cirkler, man opfordrede os til at afgrænse os til. Smittespredning var svær at undgå. For de mindste børn, fordi de ikke forstod at holde afstand. For de ældre børn, fordi det næsten var for meget at bede om. Endelig var der også stort fokus på begge gruppers trivsel under Corona, hhv. konsekvenserne for børn og unge af at blive mere isolerede socialt set og konsekvenserne for demente ældre af at miste kontakten til deres nærmeste i den sidste del af deres liv.

De to grupper adskiller sig i sagens natur også. For de fleste børn og unge var det tæt på ufarligt at blive smittet. Det samme galt ikke for de ældre. Omvendt udgjorde livet i institutionerne kun en adskilt del af børnenes liv, mens plejecentrene er de ældste borgers hjem. Dette er en grundlæggende forskel, som vi også vil se i pilotstudierne.

På denne baggrund fokuserer vi i dette notat på tre centrale samfundsinstitutioners læring fra Corona: daginstitutioner, skoler og plejecentre. Fokus er på, hvad de lærte, som de ønsker at tage med videre, og hvorvidt dette er muligt indenfor deres eksisterende (fysiske) rammer. Denne læring kan relatere sig til både praksis indenfor de fysiske rammer, brugen af de fysiske rammer, indretningen af de fysiske rammer og endelig selve de overordnede fysiske rammer dvs. bygninger og udemiljø. Vi vil således fokusere både på praksis i institutionerne, deres brug af det eksisterende fysiske miljø, deres ønsker til anderledes indretning og endelig deres ønsker til andre fysiske strukturer, til et anderledes bygget miljø.

Problemformuleringen for studiet lyder: *Hvordan har Corona påvirket hverdagens praksis og brugen af de fysiske rammer i tre forskellige institutionstyper, og hvilke nye erfaringer bringes med videre? Hvad kan og hvad kan ikke realiseres inden for de nuværende fysiske rammer, og hvad kræver det at bringe erfaringerne med videre?* Problemformuleringen afdækkes igennem et casestudie for hver af de tre institutionstyper.

Undersøgellesdesign

Givet den korte tidsramme for pilotprojektet anså vi det som en fordel at foretage casestudier inden for én kommunal kontekst. Vi valgte som udgangspunkt at foretage studiet som et casestudie i Gladsaxe Kommune, da vi fra central kilde (Bygherreforeningen) fik at vide, at de er 'fremme i skoene' ift. at lære af Corona, særligt på daginstitutionsområdet. Planen var at besøge tre institutioner i kommunen, én af hver

slags, interviewe flere typer af aktører fra institutionerne, samt fagfolk fra kommunen, så vi både fik talt med bestillerenheden (eks. børne- og ungeforvaltningen) og bygherrefunktionen.

Piloten gik næsten, men ikke helt, som planlagt. Vi foretog interviews med fagfolk fra kommunen i relation til daginstitutioner og skoler, samt blev vist rundt på to daginstitutioner og to skoler. På den ene daginstitution interviewede vi lederen, og på begge skoler interviewede vi en leder. Det blev ikke muligt at interviewe lærere eller pædagoger inden for projektets tidsramme. Det vil være en styrke ved at mere omfattende kvalitativt studie at inddrage disse aktører. Også forældre og eventuelt børn ville være relevante at interviewe. På plejecenterområdet viste det sig umuligt at gennemføre et casestudie i Gladsaxe. Dels var der personaleudskiftning på området undervejs, og dels var de tilbageværende relevante aktører pressede for tid ift. at deltage. I stedet kontaktede vi OK-Fonden, der driver private plejecentre bl.a. på Frederiksberg. Her fik vi mulighed for at foretage interviews med to centralt placerede medarbejdere i bygherreafdelingen, samt at besøge et plejecenter, hvor vi blev vist rundt og interviewede centerlederen samt fik enkelte input fra medarbejdere. Tillige havde vi forinden ifm. Bygherreforeningens netværk for plejeboliger fået mulighed for at besøge et nyt friplejecenter, som OK-Fonden har stået for opførelsen af. Den samlede oversigt over besøg og informanter findes nedenfor.

Den primære metode var interviews, dels med aktører fra udvalgte case-institutioner, dels med kommunale aktører med fokus på de mere overordnede rammer. Casestudierne indbefattede besøg i udvalgte institutioner, hvor vi igennem fysiske besøg og rundture på stederne opnåede viden også om den fysiske indretning og brug.

Vi overvejede oprindeligt at supplere med en mini-survey til Bygherreforeningens netværk for hhv. daginstitutioner, skoler og plejecentre for at få lidt bredere inputs. Det var ikke muligt inden for tidsrammen, men kunne være relevant som supplement til et eventuelt mere omfattende kvalitativt studie for at få en forståelse af de bredere erfaringer med og læring fra Corona i daginstitutioner, skoler og plejecentre.

	Daginstitutioner	Skoler	Plejecentre
Besøg	Nøddehegnet, Gladsaxe Grønnegården, Gladsaxe	Stengård Skole, Gladsaxe Buddinge Skole, Gladsaxe	Bavne Ager Dronning Anne-Marie Centret
Interviews	Leder, Nøddehegnet Arkitekt, Gladsaxe Kommune Leder, Børne- og Kulturforvaltningen, Gladsaxe Kommune	Leder, Stengård Skole Leder, Buddinge Skole Leder i skoleafdelingen, Gladsaxe Kommune	Leder, Dronning Anne-Marie Centret Bygherre/arkitekt og byggeøkonom, OK-Fonden Bygherre/arkitekt og byggeøkonom, OK-Fonden

Nedenfor præsenteres pilotstudiets fund indenfor de tre institutionstyper hver især, indledt med en opsummering af eksisterende viden (der er af begrænset omfang, om end lidt mere for daginstitutionerne) og dernæst en række temaer af relevans for den konkrete institutionstype. På baggrund af dette afsluttes notatet med nogle relevante tendenser på tværs af institutionstyper: dels tværgående temaer og dels nogle tendenser om Coronas påvirkning, som kunne finde bredere relevans ind i institutionerne.

Daginstitutioner

I denne del af notatet indledes med en præsentation af eksisterende forskning på området, hvorefter der følger en kort introduktion til daginstitutionsområdet i Gladsaxe Kommune og derefter en gennemgang af projekts fund i relation til daginstitutioners læring fra Corona.

Eksisterende forskning

Efter nedlukningen i foråret 2020 (16. marts) blev daginstitutionsområdet genåbnet 15. april for børnehavebørnene og 16. april for vuggestuebørnene. Hen over påsken havde institutionerne på retningslinjer fra Sundhedsstyrelsen forberedt genåbningen. Hygiejnestandarden blev hævet gennem yderligere håndvask og rengøring, ligesom mængden af legetøj blev reduceret af hensyn til hygiejnen. Børnene blev opdelt i mindre grupper med fast personale, og grupperne blev adskilt fra hinanden. Institutionernes områder blev zoneinddelt såvel inde som ude. Sidst men ikke mindst fik forældrene ikke adgang til institutionerne, men måtte aflevere udenfor ved hovedindgangen. Både blandt forældre og eksperter var der bekymring i forbindelse med genåbningen. Bekymringen gik på, om personalet ville kunne sikre børnenes velbefindende, og om børnene ville komme til at lide både ift. smitte med Covid-19 men også de opsatte regler (Koch, 2022).

Der er ingen tvivl om, at håndteringen af genåbningen med dens restriktioner har afstedkommet positive faglige oplevelser – det oplever 83 % af pædagogerne (Petersen, 2021). Allerede samme år var det tydeligt, at den nye hverdag i institutionerne med dens forandringer på mange punkter blev oplevet så positiv, at børnehavederne kunne tænke sig at fastholde dem i fremtiden. Det gjaldt mindre børnegrupper, den ændrede praksis for aflevering, fokus på hygiejne, øget udeliv samt reduktion af legetøj og opdeling af legepladsen i zoner (Mortensen et al, 2020). Samtidig har der været behov for ekstra personale for at få genåbningen til at lykkes, men det er tillige oplevelsen, at det ikke har været nemt at finde kvalificeret personale (Petersen, 2021).

Mindre grupper giver ro til det pædagogiske arbejde

Inddelingen i mindre grupper har givet en ro og dermed anledning til fordybelse i den pædagogiske praksis og oparbejdelsen af en tæt relation til den pågældende børnegruppe (Koch, 2022; EVA, 2021), ligesom der opstår en tæt relation mellem børnene i børnegrupperne (EVA, 2021). Der har været mere tid og ro til at fokusere på børnenes aktive deltagelse og trivsel end tidligere (Koch, 2022; Petersen, 2021). Børnene oplever også, at der er mere ro, så det er nemmere at tale samme. Samtidig oplever børnene, at der er færre konflikter, og at personalet skælder mindre ud (Børns Vilkår, 2020). Det har været nemmere for personalet at afværge konflikter, inden de opstår (Koch, 2020).

Ingen har været i tvivl om, hvem de skulle lege med, og hvilket personale der var tilknyttet gruppen. Samtidig er nye legerelationer opstået. Det kan dog være problematisk, hvis ens bedste ven er i en anden gruppe (Børns Vilkår, 2021). Savnet af venner fremhæves ift. børnenes trivsel (EVA, 2021). Børnene peger desuden selv på, at det er blevet nemmere at finde en voksen, men når de skal trøstes, er der færre at vælge imellem. Personalet har savnet sparringen med kollegaerne (EVA, 2021; Petersen, 2021). Til gengæld oplever de, at de i mindre grad bliver forstyrret af kollegaer og forældre (Koch, 2021). På den måde har de mindre grupper haft både fordele og ulemper.

Erfaringerne med ro og fordybelse vil man forsøge at bringe med videre fremadrettet. Man vil gerne holde fast i mindre grupper i en eller anden grad, eks. ved at noget personale går i mindre grupper, og resten af personalet er hos den resterende gruppe af børn. Det kræver en god normering, for ellers er der ikke personale nok. Fremover vil man forsøge at undgå, at alle samles i samme rum (Koch, 2022).

Zoneinddeling

Aktiviteten blev under Corona i stigende grad situeret, dvs. at inddelingen af de mindre børnegrupper hænger sammen med inddelingen af institutionerne i zoner. Nogle steder er udearealerne blevet opdelt og markeret med bånd og flag. Børnene var hurtige til at acceptere de nye forhold – kun efter få dage (Koch, 2022). De nye zoner betød tillige, at der ikke var så mange valgmulighed til stede. Det var en hjælp for mange børn ift. at komme i gang med en aktivitet eller leg (Koch, 2022).

Koch peger på, at kreativiteten i de to undersøgte institutioner er blomstret. Eksempelvis mødes man på andre måder. En fredag mødtes alle de mindre børnegrupper i skoven. Her dannede man et samlet kor, som sang den samme sang – med afstand til hinanden. Personalet oplevede, at denne aktivitet styrkede deres følelse af at tilhøre institutionens store fællesskab (Koch, 2022).

Der har også været institutioner, hvor personaler har oplevet, at det var vanskeligt at skabe en god hverdag for børnene grundet utilstrækkelige fysiske forhold. Ligeledes har der skulle bruges tid på rengøring af legetøj, hygiejne og afstandskrav/zoneopdeling (Petersen, 2021).

Aflevering ved indgangen

En stor omvæltning, som Corona medførte, var, at forældrene skulle aflevere ved institutionernes indgang frem for at gå med ind i garderober og på stuerne. Samarbejde med forældrene blev udfordret, særligt ift. nye forældre (Koch, 2021), ligesom personalet har været bekymret ift. indkøring af nye børn (Petersen, 2021). Omvendt var der også positive erfaringer med at aflevering foregik ved indgangen.

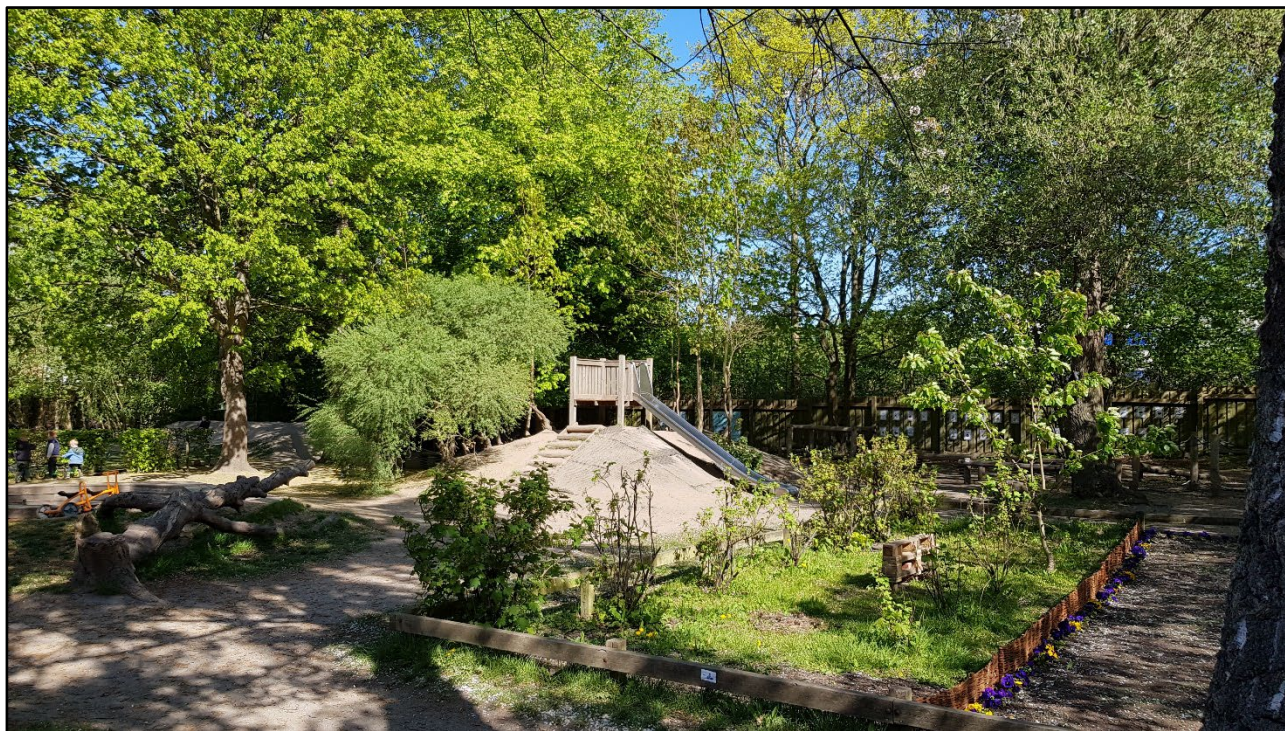
Koch peger på, at første dag var præget af gensynsglæde. Børnene vænnede sig hurtig til den nye afleveringssituation. Personalet oplevede, at der var færre børn, som var kede af det ved aflevering, end tidligere. Der lå en forudsigelighed i situationen i forhold til vask af hænder og ankomst til den mindre gruppe, som gav en tryghed, der bidrog til selvstændighed (Koch, 2022). Det skabte overskuelige og faste rammer, som både børn og personale havde gavn af. Nogle personaler oplever færre konflikter, hvilket har overrasket dem. Der er også forældre, som udtrykker, at det er blevet nemmere at aflevere og hente, ligesom børnene trives med denne mere klare form (Petersen, 2021). Der er børn, som savner at sige farvel til deres forældre inden for som tidligere. Det er vigtigt for dem, at den voksne, der er til stede, er en voksen, som de har en god relation til (Børns Vilkår, 2021).

Udeliv

Grundet krav til afstand mellem børnene og børnegrupperne var det nødvendigt at rykke udenfor, nogle steder i telte. Mange aktiviteter er foregået på legepladsen eller i nærmiljøet. Nogle steder har personalet fået et kendskab og en bevidsthed om lokalområdet og de pædagogiske muligheder i naturområder, som de ikke havde tidligere (EVA, 2021). Hvor man tidligere tog afsted i stor gruppe til en destination, som var bestemt på forhånd, giver de mindre grupper mulighed for uformelle ture (Koch, 2021). De fleste børn oplever også, at de tit er på tur uden for børnehavens matrikel, ligesom de synes, at det er sjovt at være udenfor i børnehaven (Qvortrup et al, 2021).

Eftersom institutionerne var nødt til at anvende uderummet i langt højere grad end tidligere, betød de nye rutiner, at noget, som tidligere blev opfattet som besværligt, blev en naturlig del af hverdagen. Det kunne være at spise madpakker udenfor eller sætte aktiviteter i gang, som tidligere foregik indenfor (EVA, 2021). Personalet har erfaret, at der var færre konflikter udenfor, men måden, de udspillede sig på, var mindre synlig. Det krævede derfor en anden opmærksomhed (EVA, 2021). For nogle børn har det været udfordrende med udelivet, da de har haft brug for mere afgrænsede miljøer og muligheden for at komme indenfor, og den har ikke altid været til stede (EVA, 2021).

Nogle steder vil man opretholde opdelingen af legepladsen i zoner (Koch, 2022).



Figur 1: Alle udeområder i Nøddehegnet bliver benyttet endnu mere end før og så meget, at de bliver slidt.

Baggrund om daginstitutioner i Gladsaxe Kommune

Gladsaxe Kommune har tidligere haft flere daginstitutioner i gamle villaer eller andre former for lejede lokaler, hvilket ikke har været uden udfordringer. Mange af disse har ikke været tidssvarende eller i hvert fald vanskelige at bygge om ift. arbejdsmiljøkrav og lign. Eks. bliver maden leveret, for der er ikke plads eller børn nok til et produktionskøkken. Samtidig har man ikke kunnet vedligeholde som ønsket, men været afhængig af udlejers prioritering af renovering. Med ønsket om at overgå til egne, større og mere velegnede lokaler har man skullet bygge en del og dermed haft et mulighedsrum for at lære fra Corona. Man har øvet sig på at bygge godt institutionsbyggeri en del år, fordi behovet og dermed muligheden har været der. Da man fortsat bygger, har man mulighed for en umiddelbar implementering af erfaringer fra Corona-tiden.

I øjeblikket er man i færd med at opføre flere institutioner, 'Børnehuse', og samle de mindre institutioner her. Kommunen forklarer, at de anerkender forældrenes bekymring ift. den manglende nærhed, fordi institutionerne bliver så store. Nogle har kaldt institutionerne for børnefabrikker. Derfor har kommunen fokus på 'det små i det store', hvilket de forsøger at tilgodese i det nye byggeri, og som det nye byggeri muliggør.

Argumentet for de større institutioner er bæredygtighed bl.a. økonomisk bæredygtighed. Et andet argument går på det pædagogiske. Det forklares, at udover at have en større robusthed, når der er mange ansatte, er der mulighed for en langt større diversitet i personalegruppen. En diversitet, der både går på køn, etnicitet og faglig specialisering, og som derved skaber en større bredde. Samtidig ønsker kommunen, at maden laves i hver institution, så børnene kan dufte den og blive madmodige. Det kan man ikke i små institutioner.

Det påpeges, at kommunen arbejder aktivt med FNs Verdensmål. De nævner fokuset på verdensmål nr. 17 om partnerskaber gennem samarbejder med andre kommuner og videndeling om byggeri, bl.a. ved at indgå i netværk og dele deres håndbog for byggeri af daginstitutioner, når andre efterspørger den.

Det er oplevelsen, at der er et generelt fokus på social balance, bæredygtighed, og blandet beboersammensætning. Kommunens borgmester siger, "vi har råd til og derfor en forpligtigelse til at have fokus på bæredygtighed og gå forrest så vidt muligt". Det giver sig eksempelsvis til udtryk i Svanemærkede institutioner og genbrug af byggematerialer fra nedrevet Gladsaxe Skole i et nyt børnehus.

Gladsaxe kommune opleves af informanterne som en politisk og økonomisk stabil kommune med visionære politikere, der sætter børnene først: "Vi starter med børnene". Her er en tro på, at et godt børneliv er afgørende på sigt, også selvom det først kan ses/måles om lang tid. De fremhæver den eksisterende daginstitutionsstrategi som visionær, ligesom den understøtter udvikling på området.

I relation til læring fra Corona trådte seks emner særligt frem. De gennemgås nedenfor.

Grupper – det små i det store

Når kommunen bygger integrerede daginstitutioner, består en institution/et børnehus af fire til otte grupper. En gruppe består af 22 enheder. Hvis der er tale om en vuggestue, dækker 22 enheder over 11 børn, og hvis det er en børnehave 22 børn.

Tidligere har den gængse struktur på en daginstitution været et antal grupper omkring et større fællesrum. Nu har fordelingen af fællesrum ændret sig. I dag opererer kommunen med to niveauer af fællesrum. To til tre grupper deles om et decentralt, lokalt fællesrum. Samtidig deles alle grupper om et centralt fællesrum. Når der er flere end otte grupper, har grupperne tillige adgang til en stor sal. Dermed skabes der rum for både de små, lokale fællesskaber og større fællesfaciliteter for alle.

Dette fokus på opdelingen i grupper er blevet forstærket med Corona. Her giver opdelingen i grupper og lokale fællesskaber god mening ift. at mindske risikoen for smittespredning. Men baggrunden for denne måde at bygge på er den allerede eksisterende daginstitutionsstrategi. Således er Corona ikke årsagen til en ny byggepraksis, men den går godt i spænd med den i dette tilfælde.

Nye indgange

Med Corona kom kravet om at opdele børnene i grupper. Traditionelt har der været en fælles indgang til daginstitutionerne/børnehusene for børn, forældre og personale. Det omtales som et 'næsten religiøst' dogme om at have én primær indgang for at mindske antallet af steder, hvor børnene kan forlade institutionen, uden at det opdages. I institutionen Nøddehegnet, som for nogle år siden blev udvidet, har man også haft en fælles indgang. Helt bevidst er køkken og lederens kontor placeret ved indgangen, så alle møder disse centrale funktioner ved ankomst. Med Corona har man taget to andre indgangsdøre i brug for at kunne adskille vuggestue fra børnehave. Nu er det udelukkende personalet, der bruger den tidligere fælles indgang. Dermed udfordres tankerne med den oprindelige arkitektur.

De to øvrige indgangsdøre fører direkte til henholdsvis vuggestuens garderobeområde og børnehavens garderobeområde. Man kan komme til vuggestuens indgang direkte fra ankomstarealet og parkeringspladserne, mens man skal via legepladsen for at ankomme til børnehavens indgang.

I en anden og helt ny institution (Grønnegården) har man etableret én indgang i udgangspunktet, men har også for hver afdeling (hhv. vuggestue og børnehave) adgang til legeplads, samt adgang direkte fra stuerne til udearealet. Dermed ville man kunne benytte disse indgange, såfremt der i en ny Corona-bølge bliver brug for det.

Løsning med adgang gennem legepladsen har afstedkommet en ny problematik. For når decentrale adgange skal benyttes, kan det betyde, at man må gå gennem udearealet for at ankomme til en decentral indgang. Det er ikke alle forældre, der får lukket lågen til legepladsen med det resultat, at den står åben, og børnene potentielt kan løbe ud. Ligeledes opfordrer nogle forældre børnene til at åbne lågen, når de skal ind og ud, men det afstedkommer, at børnene lærer at åbne lågen og også gør det, når de egentlig ikke skal. Kommunen har nu valgt en lukkemekanisme på lågen, der gør det vanskeligt for børnene at lukke lågen op. De er dog ikke de eneste, som kan få problemer. Har man et barn på armen eller få kræfter i hænder, fx grundet gigt, så er det umuligt at lukke lågen op. Den nye praksis og brug af de fysiske ramme, her i form af indgangsveje, udfordrer den oprindelige tanke med de fysiske rammer og skaber behov for tilpasninger for at imødegå de opståede udfordringer.



Figur 2: Den nye lukkemekanisme på lågen ind til legepladsen i Nøddehegnet.

I nogle institutioner har kommunen opført en sluse ifm. adgangen til legepladsen for at undgå, at en låge står åben. Dermed har man så to låger, hvilket alt andet lige øger sandsynligheden for, at mindst én af dem bliver lukket, eller at personalet kan nå at reagere på børn, der er ved at stikke af.

Ro pga. fravær af forældre på stuerne

Et andet Corona-tiltag knyttet til de opdelte indgange var princippet om, at forældre ikke skulle med ind på stuerne i daginstitutionerne. Det er kommunens intention (jf. kommunens evaluering fra foråret 2021) at fastholde dette tiltag, da det giver både personale og børn mere ro.

Lederen fra Nøddehegnet fortæller, at de har beholdt denne praksis, da det giver meget mere ro omkring børnene. Før opstod der meget uro på stuerne, når forældre kom ind for at hente eller sad og lavede puslespil i forbindelse med, at de skulle aflevere. Det er oplevelsen, at børnene har fuldt styr på levereglerne og netop er vokset og blevet mere selvstændige af dette tiltag. Forældrene har ifølge den pædagogiske leder vænnet sig til ikke at gå ind på stuen. De forstår også, at det giver et bedre miljø for deres børn. Det er samtidig nemmere ved indkøring af nye børn. Før kunne det være en udfordring, at et

barn, der var ved at vænne sig til en ny stue, nye børn og nye pædagoger, også hele tiden skulle forholde sig til de forældre, der kom ind på stuen for at aflevere eller hente. Det nye princip krævede tilvænning for forældrene. De oplevede det i starten som "forfærdeligt for børnene", men efterhånden opdagede de fordelene. Aflevering uden for stuerne kræver dog, at man finder nye måder for forældrene at se stuerne på, så de kender rammerne for børnenes hverdag. Det kom før naturligt. I Nøddehegnet er de ved at finde ud af, hvordan de skal gøre fremadrettet.

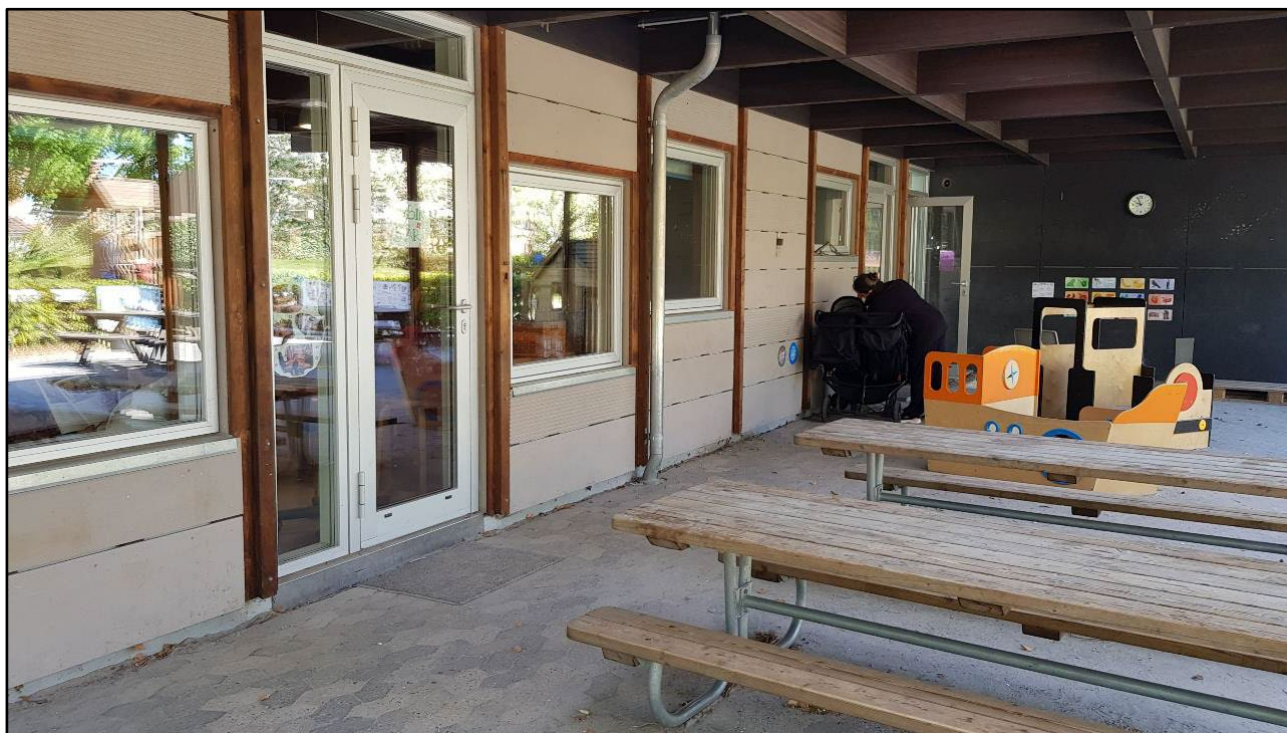
En anden fordel ved fraværet af forældre på stuerne handler om den rengøringsmæssige standard. Der bliver mindre beskidt og dermed mere rent i institutionen, når forældrene ikke kommer længere ind end garderoben.

Adspurgte svarer leder på institutionen, at hun tror, at de nye måder at gøre tingene på bliver ved. Informanten fra forvaltningen virker mere tvivlende og udtrykker en bekymring for, om vi vil komme til at glemme de gode vaner og deres årsag.

Uderum og brugen af dem

Det er tydeligt, at børnene i kommunens daginstitutioner har opholdt sig mere udenfor end tidligere pga. Corona. Daginstitutionerne har lært at bruge deres friarealer meget mere og er derfor mere ude. Under Corona, fordi det var nødvendigt; efter Corona, fordi det fungerer godt at være mere ude. Det passer også godt med kommunens strategier og ønsker på området.

Som konsekvens heraf stiller kommunen nu højere krav til friarealerne end tidligere for fremover at understøtte denne nye praksis. I forvejen har man haft fokus på skabe områder med skygge med sejl, træer og overdækning. Fremover vil det være et krav fra kommunens side, at der bygges en form for overdækning, så en gruppe af børn kan sidde udenfor og få eftermiddagsmad eller deltage i andre aktiviteter, når det regner.



Figur 3: I Nøddehegnet har man allerede et overdækket areal til forskellige udeaktiviteter.

Under Corona blev der opsat midlertidige håndvaske i institutionerne for at understøtte behovet for at kunne vaske hænder. Kommunen har valgt fortsat at fokusere på håndvask også udenfor ved at skabe permanente løsninger med direkte adgang til vask af hænder eller toiletbesøg fra legepladsen. Det er både for at forbedre hygiejnen og for at understøtte det øgede udeliv. I den forbindelse har man gjort sig nogle tanker om, hvorvidt disse wc-rum skal være offentlige tilgængelige for at øge brugbarheden af udearealerne uden for institutions åbningstid. Man frygter hærværk og overvejer derfor udlevering af nøglebrikker til eks. familier fra daginstitutionen, som kunne tænke sig at benytte daginstitutionens udeareal uden for åbningstiden.

I en nyopført daginstitution er der etableret toilet med vaske i forskellige højder med adgang fra gårdrummet (trelænget institution med en hal i den fjerde længde). I selv gårdrummet er der to steder etableret vaske bag døre, der kan lukkes uden for åbningstiden, og som samtidig skaber frostsikring om vinteren. Disse vaske er tilføjet byggeriet grundet erfaringerne fra Corona.



Figur 4: Nem adgang til toiletfacilitet i Grønnegården fra udeområdet.



Figur 5: Udendørsvaske under etablering udenfor i Grønnegården.

Kommunen har regnet på udgifterne, hvis der i alle institutioner etableres en vask udenfor ift. vuggestuedelen og en vask ift. børnehavedelen. I forbindelse med renoveringer, eks. energirenoveringer, undersøger kommunen, om der er wc-rum, som ligger ved en facade og dermed muliggør, at de kan benyttes udefra, hvis der etableres en dør, evt. som erstatning for eksisterende vindue. Man fokuserer på de lavthængende frugter og starter med de institutioner, hvor det er nemmest at etablere adgang, og hvor renovering alligevel skal finde sted.

Kommunes egen evaluering fra foråret 2021 peger desuden på forhold omkring belysning, som man vil undersøge nærmere. Ligeledes er der udarbejdet beregninger på, hvad det vil koste at opsætte permanente vaske og overdækninger.

Udearealerne har spillet en vigtig rolle ift. læringszoner. Ifølge kommunens egen evaluering fra foråret 2021 affødte Corona nye lege- og læringszoner. Opsætning af midlertidige telte blev betragtet som både en pædagogisk og en praktisk fordel. Evalueringen peger på, at børnehuse blev mere opmærksomme på at skabe udemiljøer, som er indbydende og inspirerende. Her var også fokus på tilbud og aktivitetsmuligheder. Resultatet blev nye zoner, der opstod i kraft af personalets opdeling af arealerne og nye måder at indrette dem på, men også børnenes evne til at få nye kreative idéer i deres leg pga. leg udenfor og leg med mindre legetøj end ellers. En del legetøj var nemlig ikke i brug i perioden. Derfor har kommunen fokus på fremover "at anvende udemiljøet hele året, og som en højere grad af de fysiske arealer, som børn og voksne sammen leger og lærer på." (Corona-erfaringer på dagtilbudsområdet, 2021, s. 24).

Ifølge pilotstudiets informanter har børnene været meget mere ude, der har været flere tur til ud både i nærområdet og til større naturområder i kommunen. Legepladsen har fået en højere status læringsmæssigt, fordi personalet er blevet mere opmærksomme på de læringszoner, den indeholder i relation til projekter og børnenes interesser. Hos børnene er der en opmærksomhed på naturen, ligesom de bruger den langt mere aktivt end tidligere, hvilket har en motorisk effekt. Her har naturvejledere flere

steder været involveret og bidraget til at gennemføre projekter med et naturfagligt tema. Samtidig er der også blevet indkøbt tøj til al slags vejr for at understøtte udelivet.

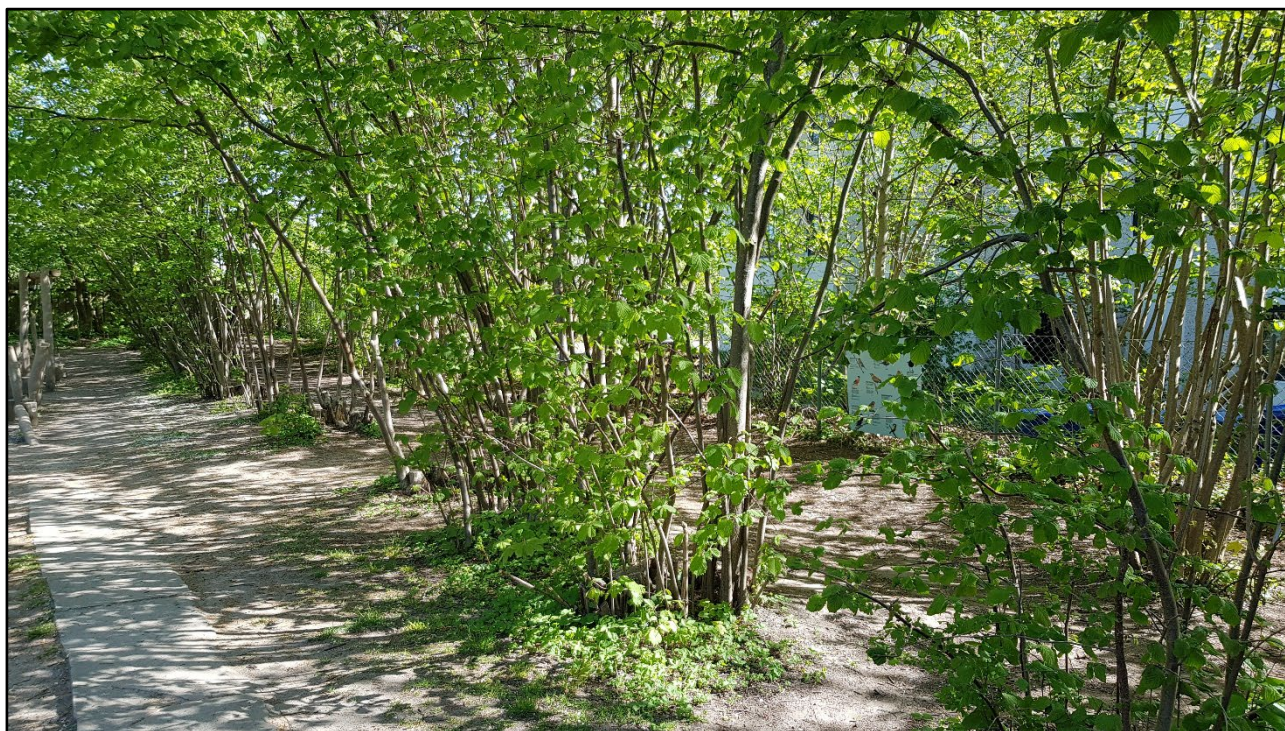
Kommunen peger selv på i evalueringen, at Corona har bidraget til at sætte gang i de planer, der i forvejen var i spil angående et større fokus på natur og udeliv i 2020.

Udfordringer ift. omfanget af friarealer generelt

I nogle institutioner er man udfordret på udearealet, der ikke er så stort, som man kunne ønske bl.a. da man ville sprede børnene mest muligt under Corona. Kommunen er opmærksomme på, hvordan andre kommuner forsøger at løse problemet ved at tage tagflader i brug, når der bygges nyt.

En anden tematik relateret til nybyggeri handler om støj. Gladsaxe Kommune er generelt udfordret ift. støj. Ifølge informanterne ligger 65 % af boligerne i kommunen i områder, som overskrider grænseværdierne for støj. Denne støjproblematik vanskeliggør udlægning af friarealer generelt i kommunen men også, hvis der skal laves en ny lokalplan for et område, kan det være vanskeligt at få mulighed for at opføre en daginstitution.

Vi spørger til, om de bruger uderum andre steder i kommunen som ekstra uderum til at tage på tur. Man kunne indrette med aflåste toiletter, bænke mv. så børnene kunne tilbringe længere tid uden for institutionen. Støjen udfordrer dog her: man må ifølge planloven ikke opfordre til ophold ved at lave fx bænke på områder med for meget støj. Sådanne områder er der mange af i Gladsaxe, og det gør det svært at etablere steder til ophold. Dermed kan love på ét område blokere på løsninger på andre områder.



Figur 6: Slitage på nøddehegnet i daginstitutionen Nøddehegnet.

Slitage på udearealerne

"Skvadderkål havde vi mere af før Corona" siger lederen af institutionen Nøddehegnet. Det er tydeligt, at der med Corona er kommet langt mere slitage på udearealerne pga. mere intensiveret brug af dem. Det går ud over de naturlige elementer som eks. græs og træer. Nøddehegnet har et nøddehegn, hvor børnene

leger meget, knækker grene af og kravler i træerne. Planterne kan ikke følge med den øgede brug; de kan ikke nå at gro nye grene i det tempo, som gamle grene knækkes af.

Arealer med græs bliver nemt slidt ned eks. på høje og volde ifm. rutsjebaner og svævebane. Ved den nye institution Grønnegården tester kommunen en løsning med hybridgræs. Som navnet siger, er der tale om en kombination af kunstgræs og naturligt græs. Det naturlige græs vokser op gennem kunstgræsset. Tiden vil vise, hvordan denne type græs fungerer ift. børnenes ophold og leg. Egentlig foretrækker man naturligt græs men med det øgede slid, vil det betyde, at der reelt slet ikke er græs. Den ændrede pædagogiske praksis fordrer således nye prioriteringer af uderummets indretning.

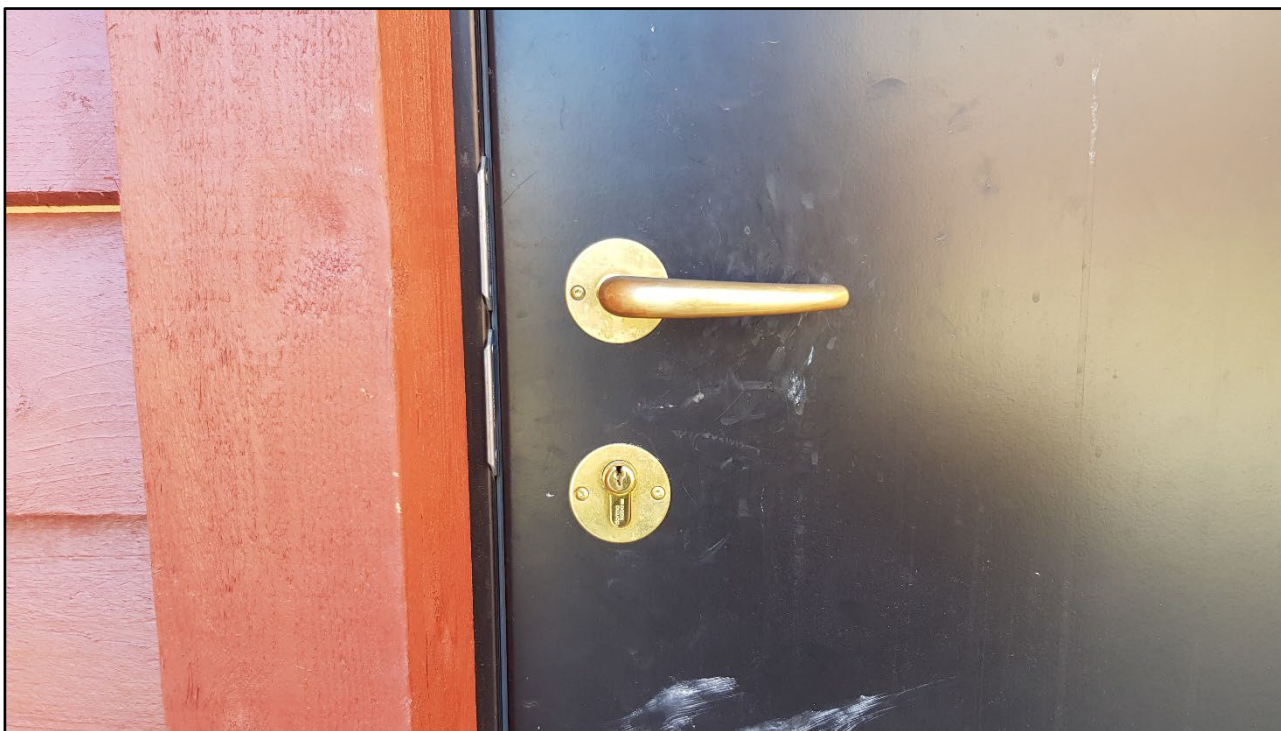


Figur 7: Hybridgræs i Grønnegården.

Et andet materialevalg

Corona har også fået betydning for materialevalget i forbindelse med nybyggeri. I Grønnegården er alle håndtag i kobber til trods for meromkostninger, fordi kobber har en særlig effekt ift. bakterier end andre materialer, idet kobber slår bakterier ihjel (<https://dagensmedicin.dk/kobber-slar-bakterier-ihjel/>).

Ligeledes bidrager kobberhåndtagene til det æstetiske udtryk. Som beskrevet ovenfor betyder det øgede slid på legepladsernes græs, at kommunen nu tester hybridgræs frem for almindeligt græs. Således fører både behovet for sygdomsforebyggelse og den ændrede praksis til nye materialevalg.



Figur 8: I Grønnegården er dørhåndtag i kobber for at hindre smittespredning.

Skoler

Da Danmark blev lukket ned, lukkede også skolerne ned. De var i første omgang lukkede i ca. en måned hen over påsken 2020, hvor lærere helt uden forberedelse hertil skulle omlægge undervisningen til fjernundervisning. Efter påske åbnede skolerne igen men med en række restriktioner for at mindske social kontakt på tværs af elevgrupper for derigennem at mindske risiko for smittespredning. Over de følgende to år er skolerne åbnet og lukket ad flere omgange, nationalt såvel som lokalt grundet smittetryk. I perioder har kun de yngste elever været på skolen. I andre perioder har alle været på skolen, men i mere eller mindre opdelte fysiske og sociale rammer. Der kan således ikke identificeres én måde, som skolegangen har været organiseret på under Corona. Når man ser på tværs af perioden, findes der dog nogle primære temaer i skolernes læring fra Corona. De omhandler de sektionering, udformningen af indgangsveje og brugen heraf, omfang, indretning og brug af uderum samt ændret læringspraksis. Disse temaer bliver udfoldet nedenfor, efter en kort præsentation af eksisterende litteratur om skoler og Corona.

Eksisterende forskning

Eksisterende litteratur om Coronas betydning for skoleområdet er begrænset. Litteraturgennemgang har identificeret to danske rapporter om elevernes og forældrenes oplevelse af nødundervisning, fjernundervisning mm. (Nordahl et al., 2020; Qvortrup et al., 2020). Disse er ikke relevante for nærværende notat, da de ikke omhandler det byggede miljø. En række artikler omhandler skolearkitektur efter Corona; i nogle tilfælde i kontekster med anderledes skoleforhold, læringsmiljøer og økonomiske forhold såsom USA og Brasilien. Carr et al. (2022) adresserer behovet for ventilation og muligheden for at indrette udendørs klasselokaler i en amerikansk kontekst. Et brasiliansk studie påpeger vigtigheden af at indrette skoler med fokus på eleven, men så der stadig kan holdes social afstand, tilstrækkelig ventilation, god internetadgang, individuelle læsefaciliteter, forbindelser mellem ude og inde, adgang til teknologisk udstyr for de

studerende samt komfortabelt og forskelligartet møblement (Furlani & Cardoso, 2021). Et omfattende interview-studie fra England fokuserer på børns involvering i processen med at designe skoler (Ghaziani 2020). Her fremhæves behovet for at skabe skoler med flerkfunktionelle rum, der kan skifte form afhængigt af behovene. Derudover understreges vigtigheden af børnenes involvering i omskabelsen af skoler – et interessant perspektiv at undersøge nærmere i en dansk kontekst ift. hvor meget børnene høres, når man omdanner byggeriet og dets indretning ud fra læring fra Corona. Også Montiel et al. (2021) ser på brugerinvolvering i relation til skolebyggeri (high-schools i Spanien). De identificerer involvering som nemmest, når det kommer til renovering af eksisterende skoler frem for ved nybyggeri. Derudover fremhæves det, at der er en kløft mellem, hvad lærere og skoleledelsen undervises i på kurser, og hvad de reelt har magten og økonomien til at ændre på. Hvorvidt dette gælder i Danmark, afhænger formodentlig i høj grad af den kommunale kontekst og vil være interessant at undersøge nærmere.

Güzelci et al. (2021) fokuserer på, hvordan eksisterende byggeri kan omdannes ud fra Corona-relaterede behov. Her fremhæves det, at tilpasning afhænger meget af de indledende designbeslutninger for skolens grundplan. Åbne arealer og tilstrækkelige mellemrum eller tomrum både inde og ude er afgørende for bygningernes fleksibilitet i tilpasningen til Corona. Quinn & Russo (2022) fokuserer på skolers udendørsarealer. Studiet sætter spørgsmålstejn ved zoning af udearealer, da det opleves som begrænsende for udfoldelsen af leg og læring. Dette var der ingen indikationer på i vores pilotstudie; tværtimod. Det kan hænge sammen med forskelle i kontekst. Samtidig fremhæver Quinn & Russo (2022) forskellene i den relative størrelse på skolernes udeareal (m² per elev) som afgørende for de udendørs læringsmuligheder. Dette kunne være interessant at studere nærmere i en dansk kontekst med fokus på forskellen imellem skoler i byen og på landet.

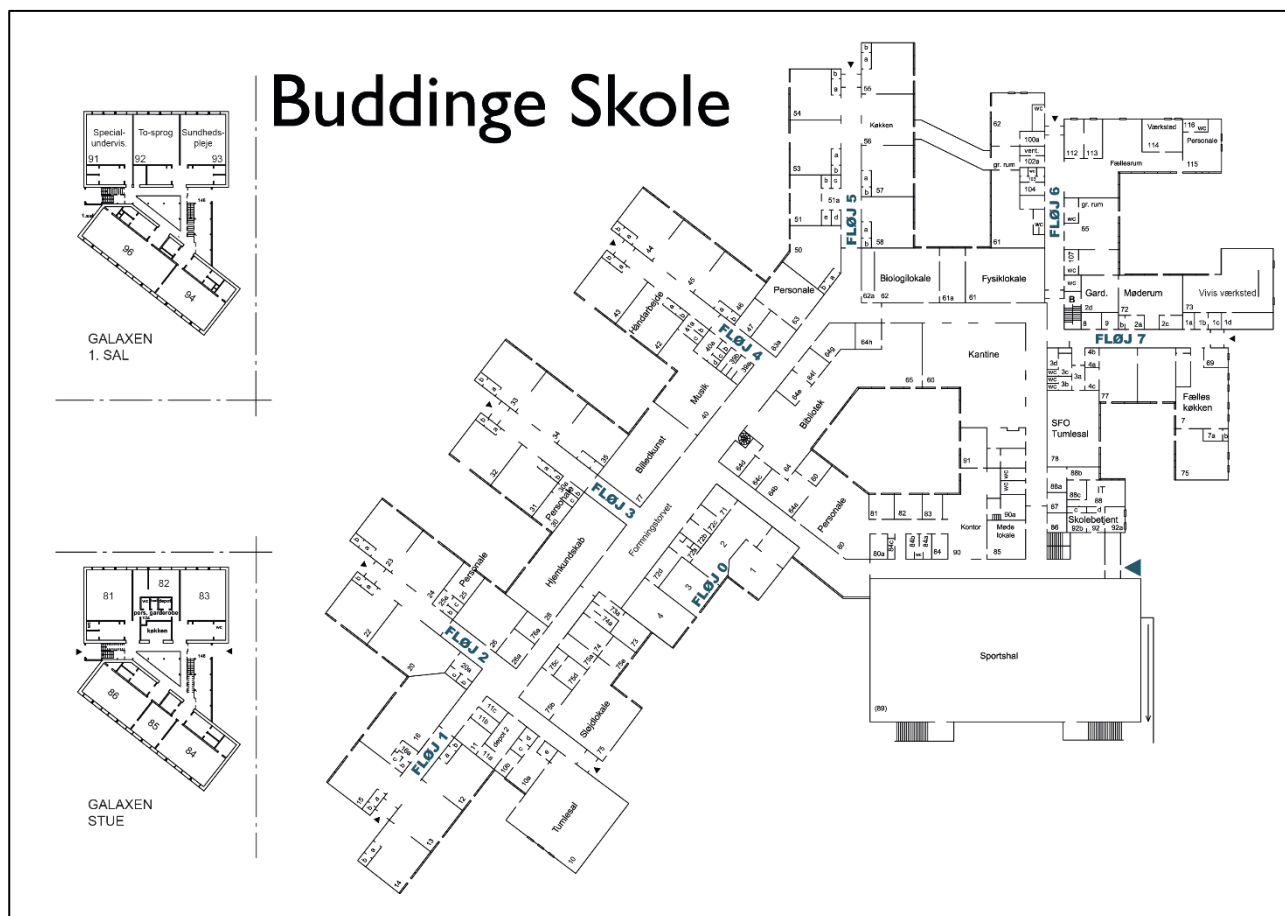
Endelig berøres temaer som indeklima i skoler under Corona (Meiss et al., 2021; Park et al., 2021), genåbning og policy (Fantini et al., 2020), samt muligheden for leg i skolen (Lourenço et al., 2021). Disse emner er mindre relevante for nærværende pilotstudie.

Sektionering: Mulighedsskabende og begrænsende fysiske rammer

De eksisterende fysiske rammer var afgørende for, hvordan skolerne kunne tackle Corona. Det relaterede sig især til mulighederne for at sektionere dvs. opdele skolen i mindre områder og dermed muliggøre den fysiske adskillelse mellem klasser eller mellem årgange.

På den ene side er der skoler, der i deres fysiske udformning har nemt ved at sektionere. Dermed kan skolen 'vendes på vrangen', som det beskrives i Realdanias eksempelsamling (Realdania 2022). På sådanne skoler muliggør det fysiske rum en lettere adskillelse, som igen muliggør, at fokus kunne være på nogle af alle de andre udfordringer, Corona medførte. Både Stengård Skole og Buddinge Skole er eksempler på sådanne skoler. De er kendetegnet ved:

- at være i ét plan
- at have havedør i næsten alle klasser, som muliggør direkte indgang for den enkelte klasse til deres lokale, samt ekstra mulighed for udluftning
- at have toiletter ved hver klasse eller i umiddelbar tilknytning til de enkelte klasser, som nemt kunne tilegnes den givne klasse
- at have håndvaske på de nævnte toiletter og/eller på gangene
- at have en fysisk struktur, der nærmest allerede var opdelt i sektioner på forhånd, herunder med tilhørende gårdum (se grundplan for Buddinge Skole i figur 1).



Figur 9: Grundplan, Buddinge Skole

I et mere omfattende kvalitativt studie kunne det være interessant at dykke ned i baggrunden for denne byggestil, og om der deri ligger læring, der kan udnyttes i dag.

På den anden side er der skoler, der i langt mindre grad er indrettet, så det er nemt at sektionere. Sådanne skoler kræver ombygning, hvilket inden for den tidsmæssige og økonomiske ramme ikke nødvendigvis er muligt. Tidsmæssigt kan en skole ikke ombygges til sektionering under Corona. Nogle steder har man kunnet nå mindre, fysiske tilpasninger såsom opsætning af flere vaske udenfor. Økonomisk er det dyrt med større ombygninger, så selv den læring om det byggede miljø, man kunne tage med videre efter Corona, er ikke altid mulig at implementere, medmindre det er i allerede planlagte projekter med midler afsat (som v også fandt for daginstitutionerne). Pilotstudiet indbefattede ikke besøg på skoler med den slags udfordringer; det ville være relevant i et bredere studie.

Udover mulighederne for at sektionere blev to elementer fremhævet om læringen fra Corona i relation til det byggede miljø på skolerne: indgange, som behandles nedenfor under eget tema, og fokus på at tilbyde tilbagetrækningsmuligheder, som adresseres under temaet om ændret læringspraksis.

Udformningen af indgangsveje og brugen heraf

Et afgørende element, der var bestemmende for, at det fysiske miljø gjorde det nemt for Stengård Skole og Buddinge Skole at sektionere, var indgangene til skolen. Dette er dog ikke alene et spørgsmål om fysisk miljø men også om praksis i brugen af det fysiske miljø.

Under Corona muliggjorde havedørene på de to skoler, at børnene kunne møde ind til deres eget klasseværelse. Det gjorde det dels muligt at adskille eleverne og dels at holde forældrene ude af skolen. Førstnævnte var alene et Corona-tiltag og ønskes derfor ikke videreført. Adskillelsen af eleverne var et nødvendigt onde, som der ikke italesættes fordele ved. Sidstnævnte oplevedes mere ambivalent. Som for daginstitutionerne oplevede man fordele ved, at forældrene ikke kom ind på skolen, når de afleverede. Det skabte mere ro, og man undgik, at lærerne brugte tid på forældre, der lige ville vende noget, når de afleverede. Fokus var på at tage imod eleverne. På Stengård Skole har man haft overvejelser om, hvorvidt man skulle videreføre denne praksis om at holde forældrene ude af skolen. Dog har man valgt at prioritere forældrenes oplevelse af en relation til skolen og lærerne ved at komme på skolen. Derfor har man ikke holdt fast i, at forældrene skulle blive ude. Man har vægtet, at relationen mellem skole og hjem ikke bliver for formel, som der er en fare for, hvis kontakten kun sker ved forældremøder og skolehjemssamtaler. I stedet har man opfordret forældrene til at tænke over, om de skal med ind, og indprentet, at det ikke er om morgenen, at man skal tale med lærerne om eventuelle spørgsmål og udfordringer. Det har givet lærerne opbakning til at sige fra, hvis forældre begynder på en dialog om morgenen, og i stedet henvise til kontakt via telefon, mail eller møde. Forældrenes gang på skolen mindskes automatisk af, at indskolingen er sko-fri – det får de fleste forældre til at blive ude.



Figur 10: Havedør, der sikrer direkte ud- og indgang til klasseværelse på Stengård Skole.

Her ser vi således, at det fysiske rum kan gøre tilpasningen til Corona nemmere eller sværere, men også at man under Corona gjorde sig erfaringer med brugen af de fysiske rammer, som man lader sig inspirere af videre frem. Om disse tilpasninger vil blive den nye normal, eller om de vil gå langsomt i glemmebogen, må tiden vise. Skolelederen mente, at det ville holde ved.

Uderum og brugen af dem

Corona medførte for mange institutioner en øget brug af uderum. Dels for at få mere plads, dels for at sikre udluftning (både ved at være ude og ved at lokaler kunne udluftes imens). Det betød, at kravene til uderummene ændrede sig, og at brugen ændredes ved, at man i stigende grad flyttede undervisningen ud.

Den øgede brug af skolernes udearealer afstedkom en efterspørgsel efter mere interessante udefaciliteter, oplevede man fra kommunal side. Nogle udefaciliteter kunne opgraderes under Corona, mens man andre steder må tænke det ind fremadrettet i forbindelse med større eller mindre renoveringer. Samtidig ændredes læringspraksis, så uderum i højere grad blev en del af det fysiske læringsrum. Således fremhæves det i en erfaringsopsamling fra Coronatiden på skoleområdet foretaget af Børne- og Kulturforvaltningen, at: *'Skolerne ønsker således fremadrettet at fastholde, at en større del af undervisningen gennemføres udenfor. Erfaringsopsamlingen viser dog også, at skolerne har meget forskellige fysiske muligheder for at tilbyde eleverne et attraktivt undervisningsmiljø udenfor.'* ([Dokumentvisning \(gladsaxe.dk\)](#)). Fra kommunal side italesættes den øgede brug af uderummet som en intention, der har eksisteret før Corona under overskriften 'Den åbne skole' ([Den åbne skole | Børne- og Undervisningsministeriet \(uvm.dk\)](#)), som er et led i Folkeskolereformen. Det har været svært at realisere ideen om den åbne skole, der i stigende grad inddrager sin omverden. Den kommunale informant oplevede, at man under Corona *"claimede udearealer på en anden måde"*. Man fik en anden opfattelse af at komme ud; det blev en nødvendighed. Dermed var Corona med til at sætte brugen af uderummet i system. Over tid vil det fysiske uderum blive yderligere udviklet til at kunne bruges i undervisningen.

På de to besøgte skoler oplevede man ingen udfordringer og begrænset ændret praksis ift. uderummene. Dels fordi man allerede havde interessante uderum, og dels fordi man allerede var gode til at bruge dem, ifølge de interviewede. På Stengård Skole har man bibeholdt nogen opdeling, men det er i et forsøg på at tildele alle klasser mulighed for at bruge de mest populære områder af skolegården. Buddinge Skole var allerede før Corona inddelt i udezoner og er det fortsat. Det er ud fra pædagogiske hensyn om, at lærerne lettere kan monitorere eleverne, at eleverne har tryghed i, hvor de voksne er, samt at det er lettere at initiere lege for eleverne.

Ændret læringspraksis

Corona stillede store krav til institutionernes fysiske rammer såvel som til vores praksis inden for det byggede miljø. Casestudiet har i denne sammenhæng vist, at Corona muliggjorde, men også til tider udfordrede, en ændret læringspraksis på flere områder.

Corona medførte et behov for at udnytte de digitale muligheder. Med hjemsendelse af særligt de ældre elever i længere tid var det nødvendigt med en hurtig omstilling til online undervisning og bedre udnyttelse af eksisterende digitale værktøjer. Her var det afgørende, at alle eleverne allerede have iPads eller computere til rådighed. På skolerne italesættes den virtuelle undervisning primært som nødvendig under Corona og kun som noget, der delvist er blevet opretholdt. Der undervises kun online i absolutte særsituationer. Dog har man fundet ud af at virtuelle værktøjer kan understøtte undervisningen, og at de ældste elever kan sættes til at arbejde virtuelt, hvis en lærer er syg og vikardækning umulig. Fra kommunens side opleves der dog generelt en øget brug af de digitale muligheder, som også giver et mere fleksibelt brug af det fysiske rum på skolen. Her italesættes de digitale værktøjer som muliggørende for en anden fysisk praksis indenfor skolens matrikel. Man ser, at man kan opholde sig flere steder. Der opstår valgmulighed. Dette udfordrer en grundantagelse i skoleregi om 'én lærer i ét rum med én gruppe af børn' og understøtter et opgør med det traditionelle klasseværelse. Dette er noget, man har forsøgt på at understøtte i mange år, men hvor man kan se, at der sker noget nu på grund af erfaringer fra Corona. Her understøttes en eksisterende dagsorden og skaber øget tilslutning både decentralt på skolerne og centralt på rådhuset. Det betyder, at man nu overvejer lokationen i forhold til, hvilken opgave der skal udføres, frem for at have udgangspunkt i at alt foregår i klasselokalet. Det gør også, at skolernes totale areal bruges mere. Samtidig bryder det med den skarpe opdeling mellem, at man er i klasserne i timerne og uden for

klasserne i frikvartererne. Oplevelsen er, at eleverne bruger flere af skolens forskellige steder end før Corona.

En læringspraksis, der var under udvikling forud for Corona, er årgangstankegangen. Den består i et øget fokus på årgangen frem for klasserne med mere tværgående undervisning, med årgangsteams frem for klasselærere, med fysiske og tidsligt sammentænkte klasser inden for en årgang. Målene er bl.a. at tilbyde lærerne mere sparring og sikre, at de står mindre alene med en klasse, og at give eleverne flere relationer og flere klassekammerater at indgå i et fællesskab med og finde venner blandt. På Stengård Skole har man fra den nuværende 4. årgangs start i 1. klasse i 2018 arbejdet med årgangstankegangen og tilrettelagt undervisningen derefter. Midler fra et såkaldt praksisforsøg muliggjorde, at man kunne ombygge indskolingen, således at den fysiske opdeling mellem klasserne er væk. De oprindelige klasselokaler er blevet indrettet til ét sammenhængende læringsrum med forskellige funktioner og zoner ([Praksisforsøg på Stengård Skole \(gladsaxe.dk\)](https://www.gladsaxe.dk/praksisforsog-pa-stengard-skole)). Det er sidenhen udbredt til hele indskolingen, og der er netop afsat midler til ombygning af resten af skolen for at understøtte årgangstankegangen.



Figur 11: Amfi-opstillingen kan bruges på forskellige måder og tilbyder et alternativ til klassisk tavleundervisning.

På den ene side blev årgangstankegangen udfordret under Corona, da klasserne skulle holdes adskilt. Det valgte man på Stengård Skole at tolke sådan, at årgangene skulle holdes adskilt, da man ser årgangene som samlede klasser. På den anden side har Corona understøttet årgangstankegangen, fordi børnene var sammen på årgangen. De nye læringsrum blev taget i brug i foråret 2021. Der blev ikke indarbejdet nye tiltag på baggrund af Corona. Det var allerede indtænkt, at der skulle være mulighed for at adskille klasser eller grupper, da der var bibeholdt aflukningsmuligheder imellem de åbne lokaler. Selvom Corona ikke ændrede byggeriet, oplever skolelederen, at Corona og genåbningen har gjort nogle forhold tydelige – herunder for politikerne. For det første at kontinuitet i form af de samme lærere til den samme gruppe har betydning for trivslen. For det andet at kortere skoledage kan være en fordel. På Stengård skole har man nu i indskolingen en kort dag onsdag, hvor skoledagen slutter kl. 11. Det giver mulighed for at styrke

fritidsdelen gennem mulighed for længerevarende aktiviteter, og det frigiver lærertimer, således at alle lærere i årgangens team hver fredag kan være sammen med eleverne. Det er teamets dag, hvor der ikke er skemalagte fag, men man i stedet kan arbejde med tværgående projekter med flere lærere til rådighed på én gang. Skolelederen siger, at 'vi på skolen vidste det godt, vi lærte det ikke af Corona' at dagene var lange, og at det var svært at nå noget i fritidsdelen. Men Corona har 'sparket døre ind hos politikerne', der har fået øjnene op for det. Det understøttes af en erfaringsopsamling fra Coronatiden på skoleområdet foretaget af Børne- og Kulturforvaltningen, hvori det bl.a. fremhæves, at *'skolerne gjorde positive erfaringer med kortere skoledage, holddeling og færre børn pr. voksen samt en skoledag, der ikke var skemaopdelt'* ([Børne- og Undervisningsudvalget - 2016-2021 - Virtuelt møde via Teams \(gladsaxe.dk\)](#)). Det opleves, at erfaringerne fra Corona har skabt opbakning til og mulighed for at kigge på Folkeskoleloven igen og dispensere for at understøtte årgangstankegangen. For at understøtte yderligere arbejder man fra det kommende skoleår med en mulighed for at fravige målsætningen om kompetencedækning. Det betyder, at der nu kan være linjedækning i et fag, såfremt der er én lærer på årgangen med det givne fag som linjefag frem for én lærer per klasse. Det øger fleksibiliteten i sammensætningen af teamene omkring årgangene. Endelig ligger det i årgangstanken, at man er tre voksne (to lærere og en pædagog) til to klasser. Det giver bedre mulighed for at udnytte skolens rum, dele sig og brede sig ud på skolens arealer.

Endelig medførte Corona et intensiveret fokus på mistrivsel, fordi mange elever ikke trivedes med hjemsendelser og ændrede strukturer (Qvortrup et al. 2020). Tidligere var der i meget høj grad fokus på det faglige niveau og på målstyring. Corona har understreget, at børnene har brug for noget andet og mere end alene det faglige fokus. Derfor er der nu mere rum for fokus på kreativitet og på fællesskab, samt en opmærksomhed på det at være menneske. Det opleves, at der er politisk opbakning til dette, hvilket bl.a. ses på iværksættelsen af praksisforsøg. Trivselen er samtidig koblet til et fokus på at skabe tilbagetrækningsmuligheder for de børn, der har brug for at kunne trække sig. Nogle af disse trivedes godt under Corona og er udfordrede af at være tilbage i rammer med mange børn. Sådanne tilbagetrækningsmuligheder handler både om praksis, indretning af det fysiske rum og selve de fysiske rammer. Det er samtidig koblet til en allerede eksisterende dagsorden i Gladsaxe Kommune om, at 'one size fits all' ikke dur i folkeskolen. Også denne dagsorden har fået yderligere vind i sejlene efter Corona.

Plejecentre

Situationen under Corona var helt specielt på plejecentrene, hvor der reelt var undtagelsestilstand, idet man valgte at lave besøgsforbud for i størst mulig grad at skåne beboerne ift. Corona. Sammenlignet med andre lande har Danmark klaret sig godt ift. smittespredning og dødsfald blandt ældre på plejecentre og i hjemmeplejen. En central udfordring har været hygiejne og manglen på værnemidler (Kürstein Kjellberg et al., 2022).

Kürstein Kjellberg et al. (2022) peger på syv muligheder for at forebygge smitte: hygiejne, nationale retningslinjer, værnemidler, isolation, besøgsrestriktioner på plejehjem, test og vaccination. Til en hygiejneindsats kræves der øgede kompetencer og supervision. Personale peger på besøgsrestriktioner og isolation som et effektivt middel, som dog kun bør anvendes, hvis det er absolut nødvendigt. Det bør derfor ikke anvendes forebyggende.

Nationale retningslinjer har også været i spil i den danske kontekst. Senest d. 10. juni 2022 blev version 5.2 af 'Vejledning om forebyggelse af smitte med ny coronavirus på plejehjem, botilbud mv. og i hjemmeplejen' offentliggjort. Den første kom 8. april 2020 og beskrev, at restriktionerne "gælder både fællesarealer, udearealer og den del af boligen, som borgeren selv råder over" (kilde: <https://www.dr.dk/nyheder/indland/styrelse-erkender-fejl-plejehjemsbeboere-ma-fa-udendørs-besog>). Samtidig (4. april 2020) var loven blevet revideret af Styrelsen for Patientsikkerhed, hvilket betød, at hvis

kommunerne fandt det forsvarligt, ville det være muligt at få besøg af pårørende på plejecentrenes udearealer. Sundhedsstyrelsen erkendte fejlen og herefter blev vejledningen revideret.

1. maj 2020 landede man en politisk aftale om initiativer for svækkede ældre ifm. Corona. Den muliggjorde besøg af pårørende udenfor selve plejecentret. Det kan være i et telt med afskærmning mellem beboer og besøgende (<https://www.dr.dk/nyheder/indland/nu-kan-aase-besoeg-sin-mand-i-et-telt-foran-plejehjem-det-var-meget-fint>). Det kan være i en mere stationær pavillon, som kan anvendes fremover. Det ser man eksempelvis på et plejecenter i Tønder Kommune, som får doneret penge fra en beboer og supplerer med Corona-midler, så der kan opsættes en pavillon i træ i haven (<https://ugeavisen.dk/midtsyd/artikel/agerskov-indviede-ny-bes%C3%B8gspavillon-p%C3%A5-plejehjemmet>).

To måneder efter, d. 2. juli, ophæves besøgsforbuddet. Det er nu muligt at besøge en beboer i den private bolig på et plejecenter. Såfremt en kommune får et påbud fra Styrelsen for Patientsikkerhed, hvis eks. smittetrykket stiger, træder besøgsforbuddet i kraft igen, og besøg skal foregå udenfor. Beboerne har lov til at gå ud og tage på besøg. Det er der dog mange kommuner, som ikke orienterer borgerne om (<https://www.alzheimer.dk/media/e1dfoxsh/2020-10-30-kommunernes-oplysning-om-besoegsrestriktioner-enderlig-2.pdf>).

De primære temaer, der fremkom i pilotstudiet om plejecentrenes læring fra Corona, omhandler de eksisterende fysiske rammer, uderum, sektionering samt relation mellem centrale og decentrale funktioner. De bliver beskrevet nedenfor, efter en kort gennemgang af eksisterende forskning.

Eksisterende forskning

I litteraturen om Corona og plejecentre er der et fravær af empiriske studier om samspillet mellem de fysiske plejecentre og måden, hvorpå beboerne og personalet håndterede situationen. I det hele taget findes der meget begrænset Corona-relateret forskning af relevans for dette pilotstudies fokus. Et nordisk studie har undersøgt udbredelsen af smitteforebyggende tiltag, som tiltog under pandemien (Hansen et al, 2020). Angående de fysiske plejecentre opstilles i eksisterende forskning overordnede hypoteser omkring de fysiske rammers evne til at hindre smitte (Lopez et al, 2021), eller der stilles forslag om en udformning af plejecentre som en samling af et overskueligt antal boenheder (Anderson et al, 2020). En anden vinkel er medarbejdernes reaktion (Cox et al, 2021) og arbejdsforhold (Martínez-López et al, 2021). Begge fra lande, som er vanskelig at sammenligne med Danmark både ift. pandemiens forløb, adgangen til værnemidler og nationale retningslinjer. Samtidig har der været forskelle på, hvor hurtigt de forskellige lande reagerede med at opstille nationale retningslinjer (Daly et al, 2022).

Trivslen blandt de ældre beskæftiger litteraturen sig også med. Nogle problematiserer, at de ældre skal leve alene uden besøg den sidste tid (Clotworthy, 2020; Landry et al, 2020). Et svensk studie af trivslen blandt de ældre under den første bølge peger på en dobbelthed, idet de ældre oplevede, at de boede i en boble, hvor de både var beskyttede, men også følte sig isolerede (Lood et al, 2021).

Sektionering og isolering

Da Corona kom til Danmark, havde OK-Fonden kort forinden i efteråret 2019 færdigbygget friplejehjemmet Bavne Ager i Gilleje. Det var tillige det plejehjem i Danmark, som først fik besøg af smitten. Samtidig var OK-Fonden i gang med at bygge et nyt plejehjem, Hornbækhave, med indflytning i november 2021.

Fordi plejehjemmet i Hornbæk allerede var under opførelse, var det ikke muligt at ændre tegningerne grundet den nye situation med Corona. Corona har dog på alle OK-Fondens plejehjem generelt afstedkommet et helt nyt fokus på, hvad man kan gøre for at sektionere et plejehjem for at sikre en

opdeling i mindre grupper af beboere og dermed også muligheden for at opdele personalet. Ifølge bygherreinformanterne var det Corona, som fik dem til at tænke sektionering, men det kunne have været andre former for virus. Det er ikke noget, man har tænkt på tidligere på denne måde.

I forbindelse med udbrud af Corona kunne bygherreinformanterne ønske, at det havde været muligt at flytte og samle alle smittede beboere til én zone. Det var dog ikke en reel mulighed – som det kunne have været på et hospital – idet beboerne har en huslejekontrakt på en specifik plejebolig ligesom i andre lejeboliger. Beboerne kunne dermed ikke flyttes fra deres bolig. Derfor skulle man finde en løsning, som tog udgangspunkt i dette forhold, ved at smittede beboere kunne isoleres i egen bolig. På Bavne Ager byggede man en midlertidig sluseagtig konstruktion foran døren ind til en bolig, hvor en beboer var isoleret. Det er bygherreinformanternes oplevelse, at beboerne generelt i den første periode med Corona var meget i deres egen bolig. Det betød samtidig, at personalet var nødt til at bruge meget tid på at iføre og afføre sig værnemidler, når de skulle bevæge sig mellem boligerne.

En særlig udfordring under Corona relaterede sig til plejehjemsbeboernes kognitive helbred. 75 % af beboerne på danske plejecentre har en form for demenssygdom. Mange er dørsøgende og vandrer rundt. Men de må ikke spærres inde. Derfor forsøger man generelt at hindre dem i at gå igennem døre, så de ikke forlader plejecentret og bliver væk. Jo flere døre, desto flere kan gå ud og blive væk. Man har derfor i årevis haft fokus på at samle og sikre adgang via den samme indgang, på samme måde som i daginstitutionerne. Det var man nødt til at ændre under Corona.

På Dronning Anne-Marie Centeret har 90% af de 98 beboere demens. Når personalet sagde til dem, ”at de skulle blive i deres egen bolig, fordi de havde covid, svarede de: Nej, jeg er ikke gravid!”. Så fandt de ud af at gå ud på de ikke-adskilte altaner og snakke med de andre beboere. Derfor vendte personalet det om, så det var de raske, der blev isoleret. Omvendt isolering kunne man kalde dette princip.

Organiseringen af opdelingen og af arbejdet var ikke nemt at styre, for ikke blot skulle beboerne deles ud fra placeringen af deres bolig, men tilsvarende skulle også personalet deles, så de ikke smittede på tværs af grupperne. Et sted oplevede man, at rengøringspersonalet tog smitten med sig fra én gruppe til en anden gruppe.

Dronning Anne-Marie Centret er inddelt i fem afdelinger, som har hvert sit område. Der er 28 beboere på én af afdelingerne og ellers 17-18. Dermed understøttede den fysiske struktur sektioneringen, hvor hver afdeling kunne isoleres. Ligeledes blev dagcenteret lukket – det lykkedes at nedlukke på én dag, fremfor mandag ugen efter, som de nationale krav var. Centeret har et centralt køkken, hvorfra maden blev bragt hen til hver afdeling. Alt hvad afdelingerne skulle bruge, blev leveret ved døren, afsprittet, anvendt og afsprittet igen, inden det blev sat ved døren til afhentning. På en afdeling var der brug for hjælp, og en medarbejder gik derop for at hjælpe. Da der samtidig kom et udbrud, måtte pågældende medarbejder blive på afdelingen og blev således låst dertil for en periode. På den måde forsvandt fleksibiliteten i fordelingen af medarbejdere. Man opretholdt længe den skarpe opdeling, og det er kun kort tid siden, at man lukkede mere op. Lederen forventer at foretage en evaluering af forløbet.

Det primære forsvar rent bygningsfysisk var at sektionere bygningen. De bygninger, som i forvejen var opdelt i grupper som både Dronning Anne-Marie Centret og Bavne Ager, gav mulighed for en nemmere sektionering. Plejehjem havde generelt en bygningsfysisk fordel, fordi de er i anvendelseskategori seks ift. brand. Her stilles der høje krav til brandtrapper og sektionering. Eksempelvis har Bavne Ager brandtrapper, som kunne bruges som adgangsvej for personalet, så de ikke skulle gå igennem den centrale ankomst. Her nævnes det nye Hornbækhave som et eksempel på, at brandtrapper i hjørnerne af hver atriumbygning giver mulighed for decentral adgang.

Udover sektionering var isolering en central del af modsvaret mod Corona på plejehjemmene. Det bestod både i isolering af smittede fra ikke-smittede, men også i isolering af beboerne fra omverden, der kunne bringe smitte ind. Pårørende fik forbud mod at komme på besøg. Lederen af Dronning Anne-Marie Centeret siger i denne sammenhæng: *"Helt absurd når jeg tænker tilbage. At vi kunne udelukke pårørende fra at komme ind i et halvt år"*. Sociale relationer er en central trivselsfaktor (Møller og Knudstrup, 2004). Derfor var de pårørende også i oprør. Mennesker med demens var i risiko for at miste den sidste rest af genkendelighed, når de ikke ser deres pårørende i en periode. Omvendt pegede bygherreinformanterne på, at isoleringen var tvetydig. På nogle plejehjem oplevede man, at der var beboere med demens, der fik det bedre under nedlukningen, fordi der var mere ro. Megen trafik eller mange mennesker, som går forbi, kan forstyrre mennesker med demens. Under Corona var alle dage i princippet ens, fordi besøgene ikke forstyrrede dages rytme. Lederen på Dronning Anne-Marie Centret oplevede ligeledes, at beboere med demens var meget mere rolige end ellers, fordi de var sammen med det samme personale og de samme beboere hele tiden uden forstyrrelser udefra.

Således var der for plejecentrene såvel som både skoler og daginstitutioner både fordele og ulemper ved at formene pårørende adgang, hvilket nødvendiggør en afvejning af hensyn efterfølgende.

Bygherreinformanterne påpeger dog et etisk dilemma: hvor meget skal man begrænse folks muligheder for en større sag som Corona? Da det er beboernes hjem, bliver de etiske dilemma med at begrænse adgang større end for andre institutionstyper. Det gør det sværere at veje hensynet til ro og trivsel over beboernes ret til besøg.

Ønsker til en ny bygningsstruktur

På Dronning Anne-Marie Centeret er man grundlæggende glade for bygningen og oplevede, at den generelt fungerede godt under Corona. Alligevel har man ønsker til en ny bygning i lyset af Corona. Vigtigheden af at kunne sektionere, som man har gjort, påpeges. Man ser, at så snart en bygning har flere funktioner, skal der være flere indgange også ift. servicefunktioner. Man har desuden savnet, at køkkenet havde egen indgang. Selvstændige vaskefaciliteter i hver afdeling efterlyses. Man drømmer om at kunne åbne dørene på en nemmere måde for at undgå, at man er nødt til at starte forfra med at iklæde sig nye værnemidler, hvis man havde været nødt til at røre ved et håndtag. Lederen kunne godt tænke sig et højtaleranlæg, så hun kunne give alle medarbejderne de samme meddelelser om morgenen eller en peptalk. Inventar, som kan tåle sprit, stod også på ønskesedlen.

Det er tydeligt, at de fysiske karakteristika spiller en rolle. På Dronning Anne-Marie Centeret er der god plads, der gør det muligt at arrangere aktiviteter på gangene og ved de forskellige decentrale opholdssteder. Hovedstrukturen bestemmer også muligheden for at mødes om en fælles aktivitet udenfor med afstand, som ikke tilsvarende er til stede på Bavne Ager.

Grupper – det små i det store

Corona medførte en opdeling i mindre grupper inden for sektioner. Det rejste for plejecentrene en generel problemstilling om, hvorvidt alle grupper skal have alle funktioner tilgængelige decentralt. På Bavne Ager har man et central medicinrum på 1. sal. Baseret på tidligere erfaringer anså man det som en fordel for at effektivisere og optimere. Med behovet for sektionering var det dog ikke en god løsning. Her havde flere decentrale medicinrum kunnet understøtte sektioneringen og lettet hverdagen.

Bygherreafdelingen fortæller om deres seneste projekt i Slagelse, som er bygget under Corona, hvor der er etableret en lille vagtstue ift. en underafdeling netop pga. Corona. Samtidig kan fællesfaciliteterne opdeles i en todeling hvis nødvendigt, og der kan skabes adgang lodret i huset. Der peges på, at de fælles opholdsstuer i Bavne Ager kan bruges decentralt ift. en opdeling. Det kræver dog mere personale. De

økonomiske rammer betyder desuden, at man ikke kan bygge ekstra kvadratmeter for at have dem, hvis behovet skulle opstå. Dermed må man afveje hensynene i en 'normal' hverdag med behovet for at kunne opdele under en pandemi eller andre former for sygdomsspredning.

I Hornbækhave har de på baggrund af erfaringer med Corona og opdeling i mindre enheder nu valgt at operere med mobile stationer med udstyr i hvert område. De udgør et minidepot, som betyder, at alle ikke bruger de samme centrale depoter i hverdagen.

På Dronning Anne-Marie Centret mangler man fralægningsmuligheder i forbindelse med indgangen til den enkelte bolig til de værnemidler, som personalet skal iklæde sig. Lederen efterspørger opbevaringsplads – men det skal se godt ud og kunne bruges til andre ting, hvis behovet ændrer sig. Som det er nu, placeres sprit og værnemidler på håndlisterne. Det roder og det æstetiske udtryk forstyrres.



Figur 13: Værnemidler og sprit placeret på håndlisten, så det er nemt at få fat på.

Rumlige adgangsveje og fællesarealer

På Dronning Anne-Marie Centret har man et aktivitetscenter med træningsfaciliteter. De blev ifm. nedlukningen placeret decentralt i afdelingerne sammen med det udstyr, som efterfølgende blev indkøbt. Terapeuterne fra aktivitetscenteret blev fordelt på de fem afdelinger. Det har givet en helt særlig tryghed for nogle af beboerne, at de altid er i kontakt med den samme terapeut i deres eget miljø.

En trivselsfaktor er aktiviteter (Møller og Knudstrup, 2008), og her lå man ikke på den lade side på Dronning Anne-Marie Centret. Personalet arrangerede stolegymnastik, hvor beboerne sad foran hver deres dør. Den naturlige afstand mellem dørene og den gode plads i gangarealet tilvejebragte afstand mellem deltagerne. Før Corona ville stolegymnastik være foregået i aktivitetscenteret. Under Corona fik alle anledning til at deltage, da aktiviteterne foregik lige uden for beboernes dør. Det betød at der kom nye beboere med, som ellers ikke plejede at deltage. Der blev eksempelvis indkøbt fluesmækkere, så beboerne kunne ramme en ballon uden at røre ved den med hænderne (balloner er en vigtig del af stolegymnastik).

Andre aktiviteter i gangarealet foran dørene ind til boligerne var sang og distancebanko. Medarbejdere med meget høj stemme råbte tallene op. Beboerne nød aktiviteterne. Den nye situation fordrede kreativitet og gav anledning til nye måder at udfolde sig på.



Figur 14: Midlertidigt decentral træningsfacilitet på Dronning Anne-Marie Centret.

Uderum og brugen af dem

Informanterne fra bygherreafdelingen oplevede ikke, at personalet i højere grad tog beboerne med udenfor under Corona. Der har derfor ikke været øget brug af uderummene for at hindre smitten, som vi kender det fra andre institutionstyper. Det tyder på, at personalet har haft nok at gøre med at tage sig af det hele indenfor og derfor ikke har haft tid til at tage beboerne med udenfor. Den ene bygherreinformant pointerede, at beboerne helst opholder sig der, hvor personalet befinder sig. Det ser man på Bavne Ager, hvor beboerne i hvert fald ikke om eftermiddagen gør brug af de forskellige fællesrum.

Bygherreinformanten påpegede, at disse forskellige fællesrum kan benyttes, når der er besøg. Mange plejecentre har dog ikke sådanne indbydende faciliteter til rådighed. Brugen af faciliteterne opstår ikke af sig selv; man skal ville det fra ledelsens side. Corona har antageligvis snarere været en modspiller end en medspiller, som kunne understøtte brugen af fællesfaciliteter.

Bygningens struktur bestemmer den grundlæggende karakter af uderummet. I perioden 1996-2004 blev der i Danmark bygget fire forskellige hovedtyper af plejecentre: længe-/vinkelstruktur, kamstruktur, gård-/karrestruktur og gruppe-/klyngestruktur (Knudstrup & Møller, 2004). Bygningsstrukturen på Dronning Anne-Marie Centret lægger sig midt imellem gård-/karrestruktur og gruppe-/klyngestruktur; dog primært en variation over gård-/karrestrukturen, idet der er et fælles uderum, som de forskellige afdelingers fællesområder ligger ud til. På første sal er der også en altangang foran fællesarealerne. Lederen fortæller, at der på et tidspunkt blev arrangeret en fælles begivenhed i form af en koncert i haven. De fem afdelinger opholdt sig adskilt fra hinanden. Det var første gang, at alle var samlet og kunne se hinanden, hvilket var så overvældende, at mange brød ud i gråd. En anden gang afholdt de selv en Sakurafestival, hvor haven var blevet pyntet med lyserøde balloner, eftersom det ikke var muligt at tage beboerne med ud til Bispebjerg og se de japanske træer blomstre. I december var der Lucia-optog i haven.



Figur 15: Det fælles grønne uderum ved Anne-Marie Centret

Haven blev også benyttet til gymnastik og der blev indkøbt forskellige remedier/legetøj/redskaber, der kunne anvendes. Man fik udbygget en terrasse, men har planer om at udbygge mere. Samtidig ønsker lederen at få skabt nogle mere intime grønne rum eks. med planter ved bænke. Det kræver dog øget vedligehold.

Altangangene er blevet brugt flittigt, for beboerne fandt hurtigt ud af, at her kunne de nemt tale med hinanden både horisontalt og vertikalt med naboen under.

Besøg udenfor

Et uderum er ikke nødvendigvis egnet til alle typer af aktiviteter i en situation med Corona. De indre uderum dvs. atrier som på Bavn Ager tilbyder et trygt uderum til beboerne, hvor de ikke kan blive væk eller forlade plejecentret. Indre uderum er dog ikke brugbare til besøg, eftersom de pårørende ikke har kunnet ankomme til dem uden at skulle igennem bygningen. Her har man måtte opsætte telte på parkeringspladsen til besøg.

På Dronning Anne-Marie Centret har situationen været en anden. Her kunne pårørende komme på besøg i havens drivhus. Der blev lavet bookingkalender, opdelt i besøg af en halv times varighed. Der måtte kun være to besøgende ad gangen. Personalet lod dog for det meste være med at håndhæve reglen, når der kom flere end to på besøg. De pårørende skulle selv spritte det hele af, og to gange om dagen var der ekstra rengøring.

Bygherreinformanterne pegede på, at i de plejecentre, hvor boligerne i stueetagen har en dør ud til udearealerne, kan pårørende komme på besøg uden at skulle igennem bygningen. Det står dog i modsætning til sikkerhedsaspektet – for så er det også nemmere at forlade plejecentret med risiko for at blive væk.

Grundlæggende var det svært at tilgodese dobbeltheden: at man havde behov for at være sammen men også helt hver for sig. Efter Coronas (foreløbige) tilbagetog er man i høj grad tilbage til at bruge uderummet som før Corona. Man kan se, at det er en mulighed, skulle Corona eller andre sygdomme nødvendiggøre det, men det er ikke ideelt i en normal hverdag.

Samfundets reaktion og en presset situation

I begyndelsen af Corona var der en epidemiskræk i befolkningen, hvor man var usikre på sygdommens farlighed og smitterisiko. Man reagerede med panik. Det fik betydning for personalet. På Bavnø Ager oplevede personalet at blive anråbt, når de bevægede sig rundt i Gilleleje. Samtidig følte personalet sig udsat og afskåret fra omverdenen, og de følte ikke, at der blev sat pris på deres indsats. På plejehjemmet blev den arbejdsmæssige situation voldsomt presset, særlig når der var sygdomsudbrud, tillige med at arbejdet blev organiseret på en ny måde. Det var svært at besætte stillinger, og mange vikarer fik job som poder til en højere løn.

Der var brug for moralsk opbakning fra direktionen til plejehjemmene. Bygherreinformanterne pegede på, at direktionen havde meget overarbejde i denne tid, for de havde en stor opgave med at skaffe værnemidler og understøtte plejecentrenes virke.

På Dronning Anne-Marie Centeret har der været afdelinger, som har været ramt flere gange. Lederen pointerede, at det var flere og ydre omstændigheder, som gjorde det. Alligevel har der været meget skam og mange spekulationer forbundet med udbruddene hos personalet.

Ved pilotstudiets gennemførelse medio 2022 opleves der en høj grad af radiotavshed fra myndighederne. I den første periode af Corona kom der nye meldinger flere gange om dagen. Det betød, at lederen kunne sende nye instrukser ud kl. 20, kl. 22, kl. 24. Medarbejderne kunne ikke absorbere alle de mange instrukser. Det blev derfor nødvendigt at få skabt aflæring og indlæring på en anden måde end instrukser og i stedet mere baseret på sund fornuft. Lederen modtog selv information fra en chef i kommunen, som nummererede de udsendte mails. Man er nu oppe på ca. 500 mails i alt, hvilket giver en klar indikation på mængden af information, man har skullet forholde sig til på plejecentrene. På nuværende tidspunkt afventer og efterspørger lederen information fra myndighederne om, hvad der skal ske, og hvad de frygter, der vil ske. Hun vil gerne i dialog og bidrage med erfaringer og forslag. Der er dog helt stille, hvilket er i stærk kontrast til tidligere.

Perspektiver

Formålet med dette afsnit er at identificere relevante temaer og tendenser, der går på tværs af de tre institutionstyper, og som peger på perspektiver, som kunne være centrale for fremtidige diskussioner omkring de langsigtede virkninger af pandemien. På baggrund af pilotstudiet står tre tværgående temaer tydeligt frem: det små i det store, flere veje ind og mere liv i uderummet. De gennemgås nedenfor. Dernæst beskrives en række tendenser, der er blevet tydelige igennem pilotstudiet, i relation til betydningen af Corona for det byggede miljø. Disse tendenser rækker formentligt bredere ud, således at de ikke kun handler om betydningen af Corona for vores velfærdsinstitutioner, men om nogle bredere tendenser i konsekvenserne af Corona for det byggede miljø og vores liv heri.

Tværgående temaer

På tværs af de tre institutionstyper har vi identificeret tre tværgående temaer. Temaerne hænger sammen og skal derfor forstås i relation til hinanden.

Det små i det store

Fælles for alle institutionstyper har været opdeling af børn eller ældre i grupper for at undgå smittespredning. På plejecentrene var boligerne og dermed også beboerne i forvejen tilknyttet en afdeling. Her var forandringen, at der ikke var adgang til de centrale fælles faciliteter. Eksemplerne i denne pilot har bygningsfysisk haft en struktur og et antal indgange, der har muliggjort, at grupperne har kunnet være adskilte i en eller anden grad. Man har fået det til at lykkes, også selvom nogle centrale funktioner har spændt ben, hvilket var tydeligst på plejecentrene. Modsat har man klaret at flytte nogle aktiviteter tilbage til gruppen eks. træning, hvilket har fungeret godt. Det kunne lade sig gøre, eftersom der var plads til det.

I forbindelse med de tre institutionstyper – og særlig daginstitutioner og plejecentre – er der tydeligt, at det har givet en ro, at man har været nødt til at fungere i mindre grupper adskilt fra hinanden uden så mange afbrydelser og forstyrrelser som før Corona. Alle steder har der desuden været det samme personale tilknyttet hver gruppe. De små fællesskaber har skabt kontrast til de store fællesskaber, eks. et stort fællesrum til 6-8 stuer i et børnehus, som har synliggjort, at der er brug for rum til fællesskaber af varierende størrelse. Afsavnet af relationerne på tværs har vist, at der stadig er brug for at kunne være sammen alle sammen. Når der fremover bygges daginstitutioner i Gladsaxe Kommune, indtænkes to niveauer af fællesrum: lokale fællesrum og ét centralt, stort rum, der er fælles for hele institutionen. Det tyder på, at der med Corona er kommet en større bevidsthed om det nære og det små i det store. Samtidig imødegår kommunen den bekymring, der før Corona var omkring de store institutioner og fraværet af nærvær, idet man i kommunen har været vant til mindre institutioner, men er ved at ombygge til større enheder.

Særligt i relation til dette tema var det tydeligt, at Corona nødvendiggjorde tiltag, der viste sig at fungere godt og have fordele, som man egentlig ønsker at videreføre, men som skal afvejes ift. andre hensyn. Det kunne være interessant at dykke yderligere ned i denne afvejning: hvordan foretages afvejning, hvad vægtes af forskellige aktører, og hvilke forskelle er der på, hvilken afvejning der foretages. Også konsekvenserne på sigt bliver interessante at følge.

Flere veje ind

Både i daginstitutionerne, skolerne og plejecentrene var der en central tematik omkring døre. Ifm. Corona havde man brug for flere indgange for at adskille de forskellige grupper fra hinanden. I daginstitutionerne gik man fra et fokus på at have én indgang til at have flere. På skolerne var der udgang fra klasserne til hver enkelte klasses semiprivate område. Disse udgange kunne anvendes som indgange, således at man 'vendte skolen på vrangen'.

Hvor man tidligere har haft fokus på en fælles indgang ift. overblik, fællesskab og nærhed til ledelsens kontor, skiftede fokus med Corona. Nu gjaldt det om at holde eksterne ude. I daginstitutioner og på skoler var det forældrene, der skulle holdes ude af institutionen, mens det på plejecentre var de pårørende, som ikke måtte komme ind. Det gav en udfordring i daginstitutioner og på plejecentre, at flere døre betyder flere steder, hvor børn og demente ældre, der ofte er dørsøgende, kan forlade institutionen. I daginstitutionerne i kommunen har det været nødvendigt at gøre brug af andre døre, hvilket har betydet, at forældrene kunne gå ind igennem legepladsen. Her opstod en ny problematik, da lågen til legepladsen ikke har været sikker nok, nogle glemmer at lukke den, mens andre lærer deres børn at lukke den op. Kommunen har udskiftet håndtaget og valgt en løsning, som er vanskelig at benytte. Man har løst et problem men skabt et nyt.

I relation til dette tema er der interessant, om de nye udfordringer, der opstår, løses og hvordan, samt om man over tid vender tilbage til de måder, man gjorde tingene på før Corona.

Mere liv i uderummet

Uderummet ændrer funktion og status med Corona. For alle tre institutionstyper brugte man uderummet mere under Corona end før. Uderummet bliver nu i forhold til tidligere i langt højere grad betragtet som et læringsrum, men også et fælles rum, hvor nye typer af aktiviteter kan foregå, eller hvor aktiviteter, som ellers foregik indenfor, kan trækkes ud.

For plejecenteret er man, stort set, tilbage til de gamle vaner. Man har dog alligevel fået øjnene op for uderummet. Man kan se, at det er en mulighed, skulle Corona eller andre sygdomme nødvendiggøre det. For børnehave og skole har den øgede brug af uderum skubbet på en proces, som var i gang, men som var svær at realisere. Corona viste, hvad man kunne, og det holder man fast i. Uderummet bliver anvendt som et aktivitetsbaseret læringsmiljø, hvor man kan vælge sted efter aktivitet. Det er dog forskelle på, hvad de forskellige institutioner har af uderum og dermed kan tilbyde af steder for forskellige aktiviteter. Der er nu fokus på at gøre uderummene mere brugbare, mere spændende og med faciliteter til at vaske hænder og komme på toilettet. Det betyder eksempelvis, at der etableres overdækninger i daginstitutionerne, så langt flere aktiviteter kan foregå i ly for sol og regn. Den øgede brug skaber også et øget slid på uderummet. Det stiller krav til beplantningen og giver anledning til test af nye materialer som hybridgræs.

Forskellen på de to besøgte plejecentres bygningsstruktur viser, at når der er et fælles uderum, er det muligt at gøre brug af det som et fælles samlingssted eks. ved en udendørskoncert. Mere lokale gårdrum mindsker muligheden for, at alle kan være sammen på afstand.

Det kunne være interessant at undersøge nærmere, hvordan brugen af uderummene udvikler sig ift. organisering af aktiviteter og uderummets kvaliteter, samt at inddrage flere perspektiver på, hvordan det opleves, at uderummet bruges mere.

Tendenser om Coronas påvirkning

Går man på tværs af de tre institutionstyper og de forskellige temaer, tegner der sig nogle tendenser, som kan række bredere ud end i relation til institutionsområdet. De rummer mere generelle elementer af vores reaktion på og læring fra Corona.

At skubbe på en eksisterende dagsorden eller at sætte en ny dagsorden

På den ene side skubbede Corona på eksisterende dagsordener, som allerede var under implementering, men som fik fart på, fordi Corona nødvendiggjorde det. Eksempelvis mere udeliv i institutionerne og Folkeskolereformens fokus på at skabe den åbne skole. Omvendt har Corona også skabt nye dagsordener, der på kort tid har skabt nye praksisser. Eksempelvis nye indgangsveje og forældre, der ikke længere må komme ind på daginstitutionernes stuer.

Eksisterende byggeri, der understøtter Corona-relaterede behov, og Corona-relaterede behov, der udfordrer eksisterende byggeri

Eksisterende byggeri kan være indrettet, så det understøtter de hensyn, det blev nødvendigt at tage under Corona. Eksempelvis de allerede sektionsinddelte institutioner, som nemt kunne sektioneres; daginstitutioner bygget med fokus på det små i det store ud fra daginstitutionsstrategi; etplans skolebyggeri med direkte adgang fra klasselokaler til skolegården; samt brandkrav til plejehjem, der sikrer ekstra ud- og indgange. Omvendt kan Corona også udfordre det eksisterende byggeri og tankerne bag dette. Eksempelvis daginstitution med central placering af leders kontor og køkkenet, så forældre møder leder og madmor, når de afleverer og henter, hvor nye indgange gør det til det mindst befærdede område. Plejecentre med centralt medicindepot og centrale lagre, der bliver problematiske under en sektionering, hvor man kommer til at mangle de decentrale opbevaringsmuligheder.

Politisk opbakning som afgørende

Den politiske og ledelsesmæssige opbakning er afgørende for mulighederne for at agere ud fra Corona og for at fastholde læring fra Corona. Det kan både være gennem en eksisterende politisk dagsorden, der skaber opbakning, og det kan være en politisk opbakning, der opstår ud fra læring fra Corona. Eksempelvis den eksisterende strategi på daginstitutionsområdet i Gladsaxe og den generelle vægtning af børns trivsel, samt erfaringer fra skolerne om årgangstankegangens fordele under Corona, der skaber politisk opbakning til årgangstankegangen, til fordelene ved kortere skoledage og til ideen om at få lærere om samme gruppe elever giver kontinuitet og trivsel.

Nye brugsmønstre giver nye løsninger – men stiller også nye krav

Corona medfører, at man tester nye materialer ud fra nyopståede hensyn. Der opstår nye krav til materialiteten i institutionerne. Eksempelvis kobber-håndtag for at mindske bakterier på flader, der berøres af mange, og dermed mindske smitte, samt hybridgræs, der kan skabe grønne områder selv ved øget slid som følge af øget brug af uderum. Det øgede fokus på hygiejne spiller ind her – både ift. valg af kobberhåndtag og i installeringen af flere vaske. Samtidig betyder alle de nye værne- og hygiejnemidler behov for (decentral) opbevaring, der ikke ødelægger æstetikken og skaber rod.

At afgøre, hvad der skal bevares: Afvejning af forskelligrettede hensyn

Corona skabte, som beskrevet ovenfor, nye praksisser og nye dagsordener, der er blevet bibeholdt efterfølgende. Der opstod dog også nye praksisser, der var nødvendige for en periode under Corona, og som viste sig at have fordele, men som ikke nødvendigvis fastholdes, fordi andre hensyn taler imod. Der opstår modsatrettede hensyn, hvor afvejningen varierer fra institution til institution. Eksempelvis central indgang forbi lederens kontor eller decentrale indgange med mere ro, samt at holde forældre ude eller at invitere dem ind. Trivsel er en afgørende faktor for, hvordan de forskellige hensyn afvejes. Nogle tiltag forbliver midlertidige, andre bliver permanente.

Fremadrettede perspektiver

Pilotprojektet har givet et indblik i de tre institutionstypers måder at tackle Corona på og den opnåede læring, som de bringer med videre. Det gælder både ift. de fysiske rammer og den praksis, som finder sted her indenfor. Især på daginstitutions- og skoleområdet bringes der læring med videre ift. at skabe og videreudvikle et nyt samspil mellem den pædagogiske praksis og de fysiske rammer. Det fordrer ændrede arbejdsgange, økonomiske midler samt politisk og organisatorisk opbakning. Samspil mellem den pædagogiske ledelse, forvaltning, bygherrefunktion og det politiske niveau i kommunen er afgørende. Hvis ikke der gives grønt lys til fx etablering af ekstra håndvaske eller til at opnå linjedækning i et team på tværs af en årgang, er det ikke muligt at bringe den nye læring i spil.

Pilotprojektet viser, at Corona har bidraget til et større fokus på de fysiske rammer og deres evne til at understøtte konkrete aktiviteter. Der er tale om en form for 'placemaking', hvor der vælges og skabes steder efter aktivitet. Der arbejdes med nye gruppestørrelser og nye niveauer af fællesskaber, hvor det små i det store viser sig rumligt og tilbyder et rum på et decentralt niveau. Et andet vigtigt tema er den rolle, som uderummet har fået med Corona. Uderummet og natur i lokalområdet bringes i spil på nye måder og har fået en større plads i den pædagogiske og undervisningsmæssige praksis. Spørgsmålet er, om det også gælder i andre kommuner, og i så fald om den nye praksis er blevet forankret og dermed permanent. I den forbindelse vil det være relevant fremadrettet at undersøge forskellige kommunale, geografiske og ledelsesmæssige kontekster såvel som forskellige typer af bygninger og uderum ift. størrelse og kvaliteter. Forskning i udeskole har primært haft fokus på sundhed og læring fremfor de fysiske rammer. Et videre studie ville kunne tilvejebringe viden om såvel personales som børns præferencer ift. typen af aktivitet, muligheder og barrierer, samt hvordan man kan få flere ud i naturen.

Hygiejne har der været fokus på både ude og inde i pilotprojektets cases. Studiet viser her, hvordan de fysiske rammer kan understøtte vask af hænder, udluftning, holden afstand og muligheden for at gå direkte ind og ud af decentrale lokaler. Dette knytter sig til et overordnet spørgsmål om effekten af en højere hygiejnestandard. Det har pilotprojektet dog ikke mulighed for at afdække, men det kunne være relevant at undersøge nærmere i en større skala ift. bl.a. sygefravær.

Der er ingen tvivl om, at Corona har initieret et opgør med dogmet om, at forældre skal med ind på hhv. skolerne og daginstitutionernes stuer ift. aflevering og hentning, fordi det skaber en roligere ramme omkring børnene. Litteraturen viser samme tendens (Koch, 2022; Petersen, 2021; EVA, 2021; Mortensen et al, 2020). Fra ledelsen i daginstitutionerne er der en stor interesse for at holde fast i nye rutiner; fra skolernes side er det mere ambivalent. Spørgsmålet er dermed, om institutionerne kommer til at holde fast i de nye rutiner, og hvordan tilgangen er i andre kommuner, institutioner og skoler. Der vil ligge en afvejning af forskelligrettede hensyn, når det skal afgøres, hvad der skal bevares – ligesom der kan være forskellige udfordringer forbundet med at understøtte et dogmeskift. Det har vi set med daginstitutionen Nøddehegnet, hvor de fysiske rammer delvist er en medspiller, men på bekostning af oprindelige intentioner om at skabe samhørighed blandt forældre og nærhed til ledelsen. Her prioriteres roen på stuen. Dernæst kommer spørgsmålet og bevidstheden om relationen til forældrene, som vi eksempelvis ser på Stengård Skole, hvor man ønsker at undgå en alt for formel relation og derfor ikke vil afholde forældrene fra at komme på skolen, men i stedet overlader det til forældrene at vurdere, om kontakten kan foregå på et andet tidspunkt. Der kan opstå en forhandlingssituation, som vil være interessant at undersøge nærmere, da den kan favorisere bestemte typer af forældre eller egenskaber hos forældre. I kølvandet på Corona og ønsket om at skabe de bedst mulige rammer for børnene ligger en række ikke-afdækkede tematikker og spørgsmål omkring, hvordan rum og praksis kan understøtte den gode overgang mellem hjem og institution i hverdagen.

Litteraturliste

Anderson, D.C., Dip, T. G., Kennedy, S., & O'Neil, D. (2020). Nursing Home Design and COVID-19: Balancing Infection Control, Quality of Life, and Resilience. *Journal of the American Medical Directors Association*. Vol 21, issue 11, 1519-1524.

Børns Vilkår. (2020). Børns oplevelser af at være i børnehave under genåbningen af Danmark, 1–17. <https://www.bornsvilkar.dk/wp-content/uploads/2020/07/Børns-oplevelser-af-at-være-i-børnehave-undergenåbningen-af-Danmark-2020.pdf>

Carr, S.J., A. McIntosh, M. Murphy & J. Ochsendorf (2022) Schools that Breathe: Studio Education in the Pandemic, *Journal of Architectural Education*, 76:1, 60-74

Clotworthy, A. (2020) 'Stolen Spring': Danish elders in plejehjem under COVID-19 visiting restrictions. *Somatosphere* <http://somatosphere.net/2020/stolen-spring-danish-elders-covid19.html/>

Cox, R. H., Dickson, D. & Marier, P. (2021) Resistance, Innovation, and Improvisation: Comparing the Responses of Nursing Home Workers to the COVID-19 Pandemic in Canada and the United States, *Journal of Comparative Policy Analysis: Research and Practice*, 23:1, 41-50, DOI: 10.1080/13876988.2020.1846994

Daly, M., León, M., Pfau-Effinger, B., Ranci, C. & Rostgaard, T. (2022). COVID-19 and policies for care homes in the first wave of the pandemic in European welfare states: Too little, too late? *Journal of European Social Policy*. 48-59

EVA. (2020). Opsamling af erfaringer gjort under COVID-19 i danske dagtilbud -april til juni 2020. <https://www.eva.dk/dagtilbud-boern/opsamling-erfaringer-gjort-under-COVID-19-danske-dagtilbud-april-juni-2020>

- Fantini, M.P., Reno, C., Biserni, G.B. et al. (2020). COVID-19 and the re-opening of schools: a policy maker's dilemma. *Ital J Pediatr* 46, 79. <https://doi.org/10.1186/s13052-020-00844-1>
- Furlani, S. & Tibério Cardoso, G. (2021). Rethinking post-Covid-19 school design in Brazil: adaptation strategies for public schools PEE-12FNDE. *Strategic Design Research Journal*. Volume 14, number 01
- Ghaziani, R. (2021), "Primary school design: co-creation with children", *Archnet-IJAR*, Vol. 15 No. 2, pp. 285-299.
- Güzelci, O.Z., Şen Bayram, A.K., Alaçam, S., Güzelci, H., Akkuyu, E.I. and Şencan, İ. (2021), "Design tactics for enhancing the adaptability of primary and middle schools to the new needs of postpandemic reuse", *Archnet-IJAR*, Vol. 15 No. 1, pp. 148-166. <https://doi.org/10.1108/ARCH-10-2020-0237>
- Hansen, M. B., Bertelsen, T. M., Lindholm, C., Bliksvær, T., Lunde, B. V., Solli, R., & Wolmesjö, M. (2020). Minimizing af COVID-19 smitte i nordisk ældrepleje: Udfordringer og løsninger.
- Kjellberg, K., Kjellberg, J., Hirani, J. C., Mikkelsen, M., Juel, K., Christensen, J., Lauritzen, H. H., Thøstesen, A., Thoholm, E. H-E., Martin, H. M., Navne, L. E, Johansen, M. B., og Bech, M. (2022). Baggrunden for covid-19-udbrud og -dødsfald på plejecentre og i hjemmeplejen i Danmark i perioden januar 2020 – april 2021. Tværgående analyse og besvarelse af opdraget. VIVE.
- Knudstrup, M-A., Møller, K., & Kristensen, C. (2004). *Trivsel og Boligform: Rapport 2: Plejeboligens typologi og arkitektoniske elementer*. (pp. 45).
- Koch, A. B. (2022). Child well-being in early childhood education and care during COVID-19: Child sensitivity in small, fixed groups. *Children & Society*, 1 -16.
- Landry, M.D., Van den Bergh, G., Hjelle, K.M., Jalovic, D., and Tuntland, H.K. (2020). "Betrayal of Trust? The Impact of the COVID-19 Global Pandemic on Older Persons" in *Journal of Applied Gerontology* 39(7): 687–689. doi:10.1177/0733464820924131
- Lopez et al, (2021) 'A Typological Analysis of Nursing Home Environments During the COVID-19 Pandemic: Risks and Potential' in Covid-19 and cities.
- Lourenço, A.; Martins, F.; Pereira, B.; Mendes, R. Children Are Back to School, but Is Play Still in Lockdown? Play Experiences, Social Interactions, and Children's Quality of Life in Primary Education in the COVID-19 Pandemic in 2020. *Int. J. Environ. Res. Public Health* 2021, 18, 12454. <https://doi.org/10.3390/ijerph182312454>
- Martínez-López, J.Á.; Lázaro-Pérez, C.; Gómez-Galán, J. Burnout among Direct-Care Workers in Nursing Homes during the COVID-19 Pandemic in Spain: A Preventive and Educational Focus for Sustainable Workplaces. *Sustainability* 2021, 13, 2782. <https://doi.org/10.3390/su13052782>
- Meiss, A.; Jimeno-Merino, H.; Poza-Casado, I.; Llorente-Álvarez, A.; Padilla-Marcos, M.Á. Indoor Air Quality in Naturally Ventilated Classrooms. Lessons Learned from a Case Study in a COVID-19 Scenario. *Sustainability* 2021, 13, 8446. <https://doi.org/10.3390/su13158446>
- Montiel, I.; Mayoral, A.M.; Navarro-Pedreño, J.; Maiques, S. Transforming Learning Spaces on a Budget: Action Research and Service-Learning for Co-Creating Sustainable Spaces. *Educ. Sci.* 2021, 11, 418. <https://doi.org/10.3390/educsci11080418>
- Mortensen, N. P., Nøhr, K., & Lindeberg, H. (2020). *Genåbning af børnehaver efter coronavirus / COVID19*. <https://www.vive.dk/media/pure/15138/4423870>
- Møller, K. & Knudstrup, M-A. (2008). "Indledning: Trivsel i plejeboligen" i *Trivsel i plejeboligen, en antologi om trivselsfaktorer*. Red. af Møller, K. & Knudstrup, M-A.

Nordahl, T., Hansen, O., & Øyen Nordahl, S. (2020). *Hvad siger eleverne – En spørgeskemaundersøgelse blandt elever om deres erfaringer med nødundervisning, hjemmeskole og fjernundervisning*. Aalborg Universitetsforlag.

Park, S., Y. Choi, D. Song & E.K. Kim (2021): Natural ventilation strategy and related issues to prevent coronavirus disease 2019 (COVID-19) airborne transmission in a school building, *Science of The Total Environment*, Volume 789, 147764.

Petersen, K. E. (2021). *Dagtilbuddets indsatser og betydning for børn, forældre og pædagoger under COVID-19 pandemien*. Aarhus Universitet.

Quinn, A. & A. Russo (2022): Adaptive school grounds design in response to COVID-19: Findings from six primary schools in South East England, *Building and Environment*, Volume 215, 108946.

Qvortrup, L., Lomholt, R., Christensen, J., Qvortrup, A., & Wistoft, K. (2020). *Nødundervisning under coronakrisen – Et elev- og forældreperspektiv*. Aarhus Universitetsforlag, Nationalt Center for Skoleforskning.

Realdania (2022): *Pandemiens arkitektur*. København: Realdania.

Institutioners læring fra Corona: praksis, brug, indretning og bygninger

I dette notat fokuserer vi på tre centrale samfundsinstitutioners læring fra Corona: daginstitutioner, skoler og plejecentre. Fokus er på, hvad de lærte, som de ønsker at tage med videre, og hvorvidt dette er muligt indenfor deres eksisterende (fysiske) rammer. Denne læring kan relatere sig til både praksis indenfor de fysiske rammer, brugen af de fysiske rammer, indretningen af de fysiske rammer og endelig selve de overordnede fysiske rammer dvs. bygninger og udemiljø. Vi vil således fokusere både på praksis i institutionerne, deres brug af det eksisterende fysiske miljø, deres ønsker til anderledes indretning og endelig deres ønsker til andre fysiske strukturer, til et anderledes bygget miljø.